

Advies over de preventie en de aanpak van pesten op school

Vlaamse Onderwijsraad

Kunstlaan 6 bus 6
BE-1210 Brussel

T +32 2 219 42 99

F +32 2 219 81 18

www.vlor.be
info@vlor.be

Wijs beleid door overleg

Advies op eigen initiatief

Uitgebracht door de Algemene Raad op 22 januari 2015 met eenparigheid van stemmen

Vorbereiding: werkgroep 'Aanpak van pesten op school' onder voorzitterschap van Marianne Coopman

Met input van de Raad Basisonderwijs, de Raad Secundair Onderwijs, de commissie Leerlingenbegeleiding, de commissie Gezondheidsbevordering, de commissie Buitengewoon Basisonderwijs, de commissie Buitengewoon Secundair Onderwijs.

Dossierbeheerder: Geertrui De Ruytter

INHOUD

1	SITUERING	3
1.1	WAAROM DIT ADVIES?	3
1.2	REIKWIJDTE VAN DIT ADVIES	5
1.3	BRONNEN VAN DIT ADVIES	5
2	AANPAK VAN PESTEN HOOG OP DE BELEIDSAGENDA: SAMEN AAN DE SLAG!	6
2.1	KENNIS EN METHODIEKEN ONTWIKKELEN EN ONTSLUITEN, COMPETENTIES VERSTERKEN	6
2.1.1	Meer wetenschappelijk onderzoek en evaluatie	6
2.1.2	'Slim' en duurzaam ontsluiten van kennis, inzichten en methodieken	7
2.1.3	Competentieontwikkeling in opleiding en professionalisering	8
2.1.4	Advies aan de overheid: investeer in kennis en competenties	9
2.2	SCHOLEN VERSTERKEN OM EEN BELEID TEGEN PESTEN TE VOEREN	9
2.2.1	Een kwestie van beleid voeren op school	10
2.2.2	Vanuit een breed gezondheidsbeleid met aandacht voor welbevinden	11
2.2.3	Een participatief schoolklimaat	11
2.2.4	Een <i>whole school approach</i>	12
2.2.5	Een verbindend schoolklimaat en een herstelgericht perspectief	13
2.2.6	Kaderen in een preventiemodel dat aansluit bij het pedagogisch project (wenselijke preventie)	14
2.2.7	Advies aan de overheid: blijf vertrouwen geven aan scholen en neem beleidsvoerend vermogen als uitgangspunt	15
2.3	WAT ALS EEN PROBLEEM VASTLOOPT, OF UIT DE HAND LOOPT?	16
2.4	TOT SLOT: GECOÖRDINEERD BELEID VOEREN, VERSTERKT DOOR OVERLEG	17
2.4.1	Naar een gemeenschappelijke intentieverklaring van betrokken ministers	17
2.4.2	Een permanent overlegplatform met een duidelijke opdracht ondersteunen	18
	BIJLAGEN	20
1	BIJLAGE 1: VERSLAG FOCUSGROEPEN	20

1.1	SITUERING	20
1.2	PESTEN ERNSTIG NEMEN	21
1.2.1	Scholen nemen het probleem ernstig maar weten niet altijd hoe pesten aan te pakken	21
1.2.2	Breed maatschappelijk fenomeen	22
1.2.3	De impact van sociale media	22
1.3	HOE AANPAKKEN OP SCHOOL?	23
1.3.1	Preventie gaat voor alles	23
1.3.2	Maar ook kunnen ingrijpen bij acute incidenten	23
1.3.3	Werken via het curriculum	24
1.3.4	Gedeelde verantwoordelijkheid	25
1.3.5	Er zijn meer middelen nodig	30
1.4	PESTBELEID VERPLICHTEN?	32
1.5	INITIATIEVEN EN EXPERTISE BUNDELEN	33
2	BIJLAGE 2: ACHTERGRONDINFORMATIE	34
2.1	CIJFERGEGEVENS OVER DE OMVANG VAN PESTEN EN DE EVOLUTIE DAARVAN	34
2.2	CIJFERGEGEVENS OVER HOE SCHOLEN OMGAAN MET PESTEN	34
2.3	ONDERZOEK OP HET VLAK VAN COMPETENTIEONTWIKKELING (TALIS)	36
2.4	WAT WETEN WE AL OVER EEN AANPAK DIE WERKT?	36
2.5	OVERZICHT VAN INITIATIEVEN AL GENOMEN EN BESCHIKBAAR GESTELD DOOR OVERHEID	38
2.6	EUROPEES	40

1 Situering

1.1 Waarom dit advies?

Met dit advies op eigen initiatief wil de Vlor een krachtig signaal geven aan beleidsmakers in verschillende sectoren en op verschillende niveaus. Het is de hoogste tijd om met zijn allen te werken aan een krachtig antipestbeleid op school. De onderwijspartners vertegenwoordigd in de Vlor zijn bereid om daar samen met de betrokken overheden en met experts hun schouders onder te zetten.

Kinderen en jongeren hebben recht op veiligheid en bescherming

Elk kind, elke leerling die pest of gepest wordt op school, is er een te veel. Pesten kan ernstige en langdurige gevolgen hebben en is een bedreiging voor de schoolloopbaan van een kind of leerling. Het Kinderrechtenverdrag is een belangrijk referentiekader om de preventie en aanpak van pesten op school te verantwoorden. Het bepaalt dat scholen in staat moeten zijn om pestgedrag aan te pakken en te voorkomen door preventieve acties. Het belang van het kind moet de eerste overweging zijn bij beslissingen van overheden en andere instanties.¹ De Vlaamse Scholierenkoepel stelt in zijn memorandum (2014) de vraag 'hoe ver laten we het nog komen?' en vindt dat het hoog tijd is om van een beleid tegen pesten een topprioriteit te maken.²

Pesten raakt heel de samenleving

Pesten is geen zaak van de school alleen. Mensen, jong en oud, kunnen er in alle sectoren van de samenleving mee te maken krijgen. Pesten raakt mensen in wie ze als persoon zijn.³ Maar het is geen zaak van een individu alleen. Het heeft impact op de naaste omgeving van wie betrokken is. Pesten heeft ook te maken met een meer algemeen opvoedingsklimaat. Het raakt de samenleving als geheel en roept ons op om na te denken over en te werken aan een samenleving waarin pesten geen voedingsbodem vindt.

Vlaanderen in de middenmoot

Internationaal vergelijkend onderzoek leidt tot de globale conclusie dat Vlaanderen in vergelijking met de buurlanden en een groep van omliggende West-Europese landen tot de middenmoot behoort wat de omvang van pesten en gepest worden betreft. Deze cijfers blijken over de jaren heen ook redelijk stabiel te blijven.⁴

¹ In zijn Advies *Onderzoek en aanpak pesten* van 1 oktober 2013 verwijst het Kinderrechtencommissariaat hiervoor naar art. 3 en art. 19 van het Kinderrechtenverdrag.

² Zie het dossier 'Hoe ver laten we het nog komen?' over pesten in de prioriteitenlijst die de Vlaamse Scholierenkoepel voorlegde aan de aantredende minister van Onderwijs op basis van een brede bevraging bij scholieren (Inspraakproject Switch): Vlaamse Scholierenkoepel (2014). *Wat scholieren zeggen over onderwijs. Het ligt in jouw handen*, p. 7-8, <http://www.scholierenkoepel.be/sites/default/files/wysiwyg/memorandumvsk2014.pdf>.

³ In dit verband dient verwezen naar het rapport E. Dumon, A. Arnouts, G. Portzky, C. Van Heeringen (s.d.). 'Awel, ik zie het niet meer zitten'. *Een kwalitatieve analyse van chatgesprekken, e-mails en forumberichten in verband met suicide* (s.d.), waaruit blijkt dat voor 29.1 % van de suicidale jongeren die zich melden bij Awel (conclusie gebaseerd op 550 cases van meldingen), negatieve sociale relaties met vrienden of leeftijdsgenoten een prominente rol spelen. Daarbinnen is pesten het grootste probleemgebied: in 19.1 % van alle gesprekken met Awel verwijzen kinderen/jongeren naar een pestproblematiek.

⁴ Voor een overzicht van onderzoeksgegevens over de omvang van pesten op school, zie bijlage p. 35 e.v.

Er zijn lacunes op het vlak van competentieontwikkeling

Scholen nemen al veel initiatieven om pesten te voorkomen en aan te pakken, maar bij veel actoren leeft de indruk dat die acties soms hun doel lijken te missen. Er bestaat nog relatief weinig onderzoek over de effectiviteit van de aanpak die scholen hanteren om pesten te voorkomen en/of peestsituaties op te lossen en de resultaten zijn niet altijd eenduidig.⁵ Resultaten van (internationaal) onderzoek worden nog onvoldoende vertaald voor de onderwijspraktijk. Er circuleren heel wat interventies en instrumenten waarvan de deugdelijkheid niet werd aangetoond. Bovendien is er te weinig aandacht voor evaluatie van beleid en praktijk.

Die lacunes maken dat scholen niet gemakkelijk de weg vinden naar een aanpak die werkt. Zij hebben hiervoor ook meer competenties en ondersteuning nodig. Ook bij de ondersteuners zelf, onder meer bij clb, pedagogische begeleidingsdiensten, nascholingsorganisaties, bestaat een vraag naar wetenschappelijk onderbouwde competentieontwikkeling om scholen op een kwaliteitsvolle manier te begeleiden en te ondersteunen bij de preventie en de aanpak van pesten.

Overheid en stakeholders samen

Vele actoren zijn betrokken bij het aanpakken van pesten op school: leerlingen, ouders, schoolteams, clb, pedagogische begeleidingsdiensten, lerarenopleiders, nascholers, onderzoekers ... en uiteraard ook de overheid. Pesten stopt niet aan de schoolpoort. Dat betekent dat er ook actoren uit andere domeinen betrokken zijn bij het aanpakken van pesten: sportclubs, jeugdbewegingen, welzijnsorganisaties, hulpverleners, media, politie, justitie ... We weten dat de minister van Onderwijs onze zorg deelt. In haar beleidsnota roept ze scholen op “[...] om een beleid te voeren waar kinderen en jongeren met elkaar leren omgaan en waarbij pesten doelgericht wordt aangepakt”.⁶ Een inzet van ministers op verschillende beleidsdomeinen en beleidsniveaus is nodig. De Vlaamse ministers bevoegd voor Welzijn, voor Jeugd en voor Media kondigen alvast initiatieven aan.⁷

Dit advies is op de eerste plaats aan de overheid gericht. Tegelijk willen alle andere actoren, verzameld in de Vlaamse Onderwijsraad, hun zorg én engagement uitspreken om, ondersteund door de overheid, hun schouders te zetten onder een stevig antipestbeleid op alle niveaus. Samen met de overheid erkennen de vele stakeholders dat het aanpakken van pesten op school hoog op de beleidsagenda moet staan.⁸

⁵ Voor een overzicht van onderzoek naar de effectiviteit van acties en maatregelen voor preventie en aanpak van pesten, zie bijlage p. 37 e.v.

⁶ Hilde Crevits (2014). Beleidsnota Onderwijs 2014-2019, p. 41: “Scholen moeten een veilige en warme omgeving zijn, waar leerlingen zich goed voelen en fysiek en mentaal gezond zijn. De problematiek van pesten en berichten over zelfdoding vragen een ernstige aanpak. Het Vlaams Parlement nam hierover op 23 april 2014 een resolutie aan. Ik bekijk met mijn collega’s in de Vlaamse Regering hoe we deze resolutie kunnen uitvoeren. Ik roep in elk geval elke school op om een beleid te voeren waar kinderen en jongeren met elkaar leren omgaan en waarbij pesten doelgericht wordt aangepakt.”

⁷ Sven Gatz (2014). Beleidsnota Jeugd 2014-2019, p. 30. Jo Vandeurzen (2014). Beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid en Gezin 2014-2019, p. 39. Sven Gatz (2014). Beleidsnota Media 2014-2019, p. 4 en 12.

⁸ Zie onder meer het memorandum van de Vlaamse Scholierenkoepel (2014). *Wat scholieren zeggen over onderwijs. Het ligt in jouw handen*, p. 7-8 (<http://scholierenkoepel.be/info/standpunten/memorandum2014>).

1.2 Reikwijdte van dit advies

In dit advies vertrekken we van een wijd verspreide **omschrijving van pesten**. We spreken van pesten wanneer iemand langdurig en aanhoudend het slachtoffer is van gewelddadig gedrag van een of meer personen (fysiek, psychisch, sociaal, materieel) dat tot doel of gevolg heeft dat het slachtoffer schade wordt toegebracht (kwetsen, ondermijnen, angstig maken, ...). Bij pesten is ook een machtsonevenwicht aanwezig: het slachtoffer kan zich meestal niet verdedigen.⁹ Deze omschrijving is ook van toepassing op **cyberpesten**. Bij cyberpesten maken personen die pesten gebruik van nieuwe media om hun slachtoffers schade toe te brengen.¹⁰ Cyberpesten ligt vaak in het verlengde van het traditionele pesten, maar heeft toch ook speciale karakteristieken.¹¹

Deze wijd verspreide algemene definitie neemt niet weg dat pesten ook **altijd subjectief** beleefd wordt en dat er uiteenlopende persoonlijke verwachtingen bestaan over de aanpak ervan, bij leerlingen, ouders, schoolteams. I.v.m. het langdurige karakter van pesten merken leerlingen op dat ook kortstondige of eenmalige pestincidenten een grote impact kunnen hebben.

Dit advies heeft betrekking op zowel het **basis- als het secundair onderwijs (gewoon en buitengewoon)**. Recente cijfers op basis van een grootschalig onderzoek bij kinderen en jongeren tonen immers aan dat pesten voorkomt bij leerlingen van verschillende leeftijden. Niet alleen leerlingen, ook het **onderwijspersoneel** kan betrokken zijn in pestsituaties.¹²

1.3 Bronnen van dit advies

Een werkgroep met vertegenwoordigers van de geledingen van de Vlor, aangevuld met enkele wetenschappelijke experts heeft dit advies voorbereid. Deze algemene werkgroep kon beroep doen op verschillende bronnen. Hoewel er nog heel wat leemtes zijn in onze kennis, is er al beperkt onderzoeksmateriaal dat inzicht biedt in zowel de omvang van pesten op school als over de effectiviteit van bepaalde aanpakken ('wat werkt?').¹³ Daarnaast heeft de Vlor twee focusgroepen georganiseerd waarin gemengde groepen van leerlingen, ouders, schoolteams, CLB-medewerkers, pedagogische begeleiders, onderzoekers ... hun ervaringen met pesten op school en de aanpak ervan krachtig verwoord hebben. Het verslag van deze focusgroepen is als bijlage opgenomen.

⁹ Zie Gie Deboutte (2008). *Pesten en geweld op school: Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid*. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming i.s.m. het project Verbondenheid, p. 196. Deze omschrijving is zelf gestoeld op definities van vooraanstaande experts. De auteur verwijst naar D. Olweus, M.B. Greene, M. O'Moore, E. Roland en P. Smith.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Bij cyberpesten moeten we rekening houden met specifieke kenmerken: het kan zich op elk moment en 24/7 voordoen, de impact kan sterker zijn omdat er een zeer groot publiek bereikt kan worden met de pesterijen (bv. Youtube video's), de drempel om pestgedrag te stellen ligt veel lager (de pester kan semi-anoniem te werk gaan, bv. door een nep Facebook account aan te maken), inhoud die op het internet belandt, kan moeilijk verwijderd worden. Zie Van Cleemput, K., Bastiaensens, S., Vandebosch, H., Poels, K., Deboutte, G., DeSmet, A. & De Bourdeaudhuij, I. (2013). De internationale aanpak tegen cyberpesten. Een overzicht van wetenschappelijke studies waarin programma's rond cyberpesten geëvalueerd worden. (White Paper Friendly Attac, IWT-SBO). Universiteit Antwerpen, Universiteit Gent: p. 4-5.

¹² Dit advies doet geen uitspraken over pestincidenten tussen personeelsleden onderling. Daarvoor geldt de wet op het welzijn op het werk.

¹³ Dit advies heeft niet de ambitie een omvattende literatuurstudie te zijn. Waar relevant worden cijfergegevens en inzichten aangegeven en verder toegelicht in de bijlage. De lezer kan voor verdere studie ook terecht bij de bronnen die in de voetnoten worden aangehaald.

2 Aanpak van pesten hoog op de beleidsagenda: samen aan de slag!

De partners vertegenwoordigd in de Vlor delen belangrijke uitgangspunten die als pijlers van een stevig antipestbeleid ingezet kunnen worden. Het zal de lezer opvallen dat het gaat om bekende en breed verspreide inzichten en overtuigingen, zoals investeren in kennis en competenties (2.1) en inzetten op beleidsvoerend vermogen van scholen (2.2). Dat is meteen een kernboodschap van dit advies: we hoeven **niet van een leeg blad te vertrekken**, we delen al veel van de principes op basis waarvan we rond pesten een stevig beleid kunnen uitwerken. Het komt er nu op aan om zaken op bepaalde punten te **versterken, beter op elkaar af te stemmen en te coördineren**.

Achtereenvolgens formuleren we aandachtspunten en adviezen op het vlak van kennisverwerving, instrumentontwikkeling, competentieontwikkeling (2.1), integraal schoolbeleid (2.2), de nood aan een onafhankelijk extern meldpunt (2.3). Het advies sluit af met een oproep voor gecoördineerd beleid gedragen door structureel overleg (2.4).

2.1 Kennis en methodieken ontwikkelen en ontsluiten, competenties versterken

Het schoolbeleid rond preventie en aanpakken van pesten op school kan aan kracht winnen door de professionaliteit van het schoolteam en andere ondersteunende partners (clb-medewerkers, pedagogische begeleiders, nascholingsorganisaties, partners uit de hulpverlening, ...) op een hoger niveau te brengen. Maar daarvoor zijn er op korte termijn bijkomende investeringen nodig voor het ontwikkelen van kennis en methodieken. De overheid kan hier een belangrijke faciliterende rol spelen.

2.1.1 Meer wetenschappelijk onderzoek en evaluatie

De Vlor sluit zich aan bij de vraag uit de parlementaire resolutie (aangenomen door het Vlaams Parlement op 24 april) naar voldoende bruikbare en wetenschappelijk onderbouwde data over het fenomeen pesten bij kinderen en jongeren.¹⁴ De raad ziet verschillende kennisdomeinen waarvoor nog bijkomende investeringen in wetenschappelijk onderzoek nodig zijn:

→ **het fenomeen pesten (met inbegrip van cyberpesten):**

Wat is het precies? Waardoor ontstaat het? Waar zit de (maatschappelijke) voedingsbodem ervan? Wat is het belang van macro-invloeden zoals de media? Hoe verloopt het? Wat zijn de gevolgen van pesten en gepest worden: persoonlijk, voor de school, voor de bredere omgeving; wat is de maatschappelijke kost? Zijn er relevante verschillen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften of andere doelgroepen (verband met diversiteit, minderheden)?

¹⁴ Zie de Resolutie betreffende het opstarten van een multidisciplinair wetenschappelijk onderzoek naar de oorzaken, gevolgen en mogelijke oplossingen inzake pesten bij jongeren, aangenomen in de plenaire vergadering van 24 april 2014. Zie ook het advies van het Kinderrechtencommissariaat over het voorstel van resolutie op <http://www.kinderrechtencommissariaat.be/advies/advies-onderzoek-en-aanpak-pesten-0>.

→ **de omvang en de evolutie van het aantal pestincidenten op school:**

Daarbij moet ook worden nagegaan welke blinde vlekken er nog zijn in de dataverzameling, of de cijfers waarover we nu beschikken verrijkt genoeg zijn.¹⁵

→ **de bestaande initiatieven en methodieken (ook internationale**

preventieprogramma's) in de preventie en aanpak van pestgedrag inventariseren en evalueren:¹⁶

- de effectiviteit van bepaalde aanpakken in de diepte nagaan (en daarbij kijken welke componenten bijdragen aan welke effecten);
- de factoren in kaart brengen die de implementatie van een instrument bevorderen of verhinderen (als mogelijke basis voor het stimuleren van een evidence-informed aanpak);¹⁷
- ook het standpunt van de gebruikers (leerlingen, ouders, schoolteams, ondersteuners, ...) als vertrekpunt bij de evaluatie nemen;
- nagaan of er op het vlak van effectiviteit relevante verschillen zijn voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften of andere leerlingkenmerken.

→ **specifiek voor cyberpesten:**

De juridische analyse van de rechtsbescherming van kinderen en jongeren binnen de context van sociale media;

→

2.1.2 'Slim' en duurzaam ontsluiten van kennis, inzichten en methodieken

De Vlor heeft al eerder gepleit voor een aanpak gebaseerd op resultaten van wetenschappelijk onderzoek.¹⁸ Dit pleidooi verdient een genuanceerde interpretatie. Waar sprake is van een 'evidence-based' aanpak, neemt dat niet weg dat scholen zelf reflecteren en oordelen over wat nodig is in hun specifieke situatie. Experts geven aan dat uit evaluatie van interventieprogramma's duidelijk blijkt dat deze programma's maar gedragen worden en effectief zijn wanneer het mogelijk is om ze aan te passen aan de lokale noden.

Op dit ogenblik is het niet gemakkelijk om instrumenten te vinden die werken en aangepast zijn aan de reële en specifieke noden van elke school. Dikwijls is er ook een serieus kostenplaatje aan verbonden dat voor scholen financieel gewoon niet haalbaar is en waarvan het rendement niet duidelijk is.

In de wijze waarop instrumenten en methodieken voor scholen beschikbaar gemaakt worden, zou een goed evenwicht gevonden moeten worden tussen de 'doe-gerichtheid' van scholen en de nood aan een onderbouwde lange termijn- en structurele aanpak (zoals verder nog beschreven in 2.2). Dat vergt een bewustmaking van het belang van een doordachte keuze op maat van de

¹⁵ Vigez plant om in 2015 bij de indicatorenbevraging ook geestelijk welbevinden op school te bevragen.

¹⁶ Zie in Nederland de studie van het Nederlands Jeugdinstituut: Karen van Rooijen –Mutsaers en Nikki Udo (2013). Wat werkt tegen pesten? Nederlands Jeugdinstituut, dossier pesten: http://www.nji.nl/nl/Watwerkt_Pesten.pdf.

¹⁷ Een interessante piste voor verder onderzoek is te vinden in Leonidas Kyriakidesa, Bert P. M. Creemers, Daniel Muijs, Lyset Rekers-Mombarg, Dona Papastilianou, Peter Van Petegem & Diana Pearson (2013). Using the dynamic model of educational effectiveness to design strategies and actions to face bullying. Integrating research on bullying with EER to develop strategies and actions to reduce bullying. In *School Effectiveness and School Improvement: An International Journal of Research, Policy and Practice*, DOI: 10.1080/09243453.2013.771686. <http://dx.doi.org/10.1080/09243453.2013.771686>. De auteurs houden een pleidooi om onderzoek naar pesten te koppelen aan (de al lange traditie van) 'schooleffectiviteitsonderzoek' (zie ook verder in voetnoot 23).

¹⁸ Zie recent de thematische fiche over onderwijsinnovaties, opgesteld in het kader van het Vlor-memorandum: http://www.vlor.be/sites/www.vlor.be/files/fiche_4_ondwijsinnovaties.pdf. Dit pleidooi is ook aanwezig in het [Advies over welbevinden en gelijke kansen in het gezondheidsbeleid op school](#) (juni 2011).

noden en mogelijkheden van de school. En het stelt eisen aan de ontwikkelaars. Instrumenten en methodieken zijn niet kant-en-klaar te implementeren, bieden geen ‘standaardoplossingen’, maar moeten kunnen worden ingezet binnen een breder beleid en afgestemd op de specifieke context van de school.

2.1.3 Competentieontwikkeling in opleiding en professionalisering

Een cruciale voorwaarde om op school een kwaliteitsvol beleid tegen pesten uit te bouwen, is dat de betrokkenen over de nodige competenties beschikken.

De zorg voor een positief leefklimaat en welzijn van de leerlingen maakt uitdrukkelijk deel uit van de basiscompetenties en het beroepsprofiel van leraren. Daartoe behoren ook de verschillende dimensies van een continuüm van zorg en dat zowel op het niveau van de individuele leerling als op dat van het groepsgebeuren in klas en school. Hierbij is het ook belangrijk aandacht te hebben voor het verschil in de noden aan competenties op het vlak van preventie van pesten en op het vlak van het aanpakken van een specifieke pestproblematiek die zich voordoet.¹⁹

Hier ligt uiteraard een belangrijke rol voor de initiële lerarenopleidingen. Scholen moeten kunnen rekenen op goed opgeleide leraren. Maar hoe goed leraren ook opgeleid zijn, competentieontwikkeling is een zaak van permanente professionalisering, ook op schoolniveau. Werken aan een positief school- en klasklimaat en aan de aanpak van pesten moet zowel in de lerarenopleidingen als in de verdere professionalisering van leraren op de agenda staan. Vaardigheden op het vlak van communicatie met ouders en leerlingen, competenties op het vlak van intern overleg op school, overleg op lokaal bovenschools niveau met andere sectoren of partners in de buurt moeten deel uitmaken van het professionaliseringsbeleid. Om rond welbevinden een breed gedragen beleid te ontwikkelen, zijn teamgerichte nascholingen cruciaal. Uiteraard moeten daarvoor de nodige middelen en tijd voorzien worden.

Deze noden sluiten aan bij de vraag die de Vlor stelde naar een sterker aanbod op het vlak van competentieontwikkeling bij de implementatie van het M-decreet.²⁰

Specifiek voor cyberpesten en mediawijsheid zijn er nog belangrijke uitdagingen voor de lerarenopleidingen en voor het ontwikkelen van professionaliseringstrajecten en een gepast nascholingsaanbod.

¹⁹ De competenties die nodig zijn voor het werken aan positief leefklimaat op school staan niet los van competenties op het vlak van diversiteit in de klas en in de school; zie ook verder bij 2.2.4 en 2.2.5.

²⁰ Zie daarvoor Vlaamse Onderwijsraad, Algemene Raad. [Gedragen beleid in onderwijs. Memorandum voor de Vlaamse regering 2014-2019](#), 23 januari 2014, p. 25: “De realisatie van een omvattend leerzorgkader moet gepaard gaan met een versterking van het professionele handelen van schoolteams in het domein van zorg. Aan de toekomstige regering vraagt de raad om in te zetten op competentieontwikkeling in het gewoon onderwijs op het vlak van zorg. Daar zullen dan ook de nodige middelen voor vrijgemaakt moeten worden”. Onderzoek leert echter dat leraren zelf op dat vlak weinig behoeften formuleren. Zie daarvoor de resultaten van het TALIS-onderzoek in de bijlage, p. 37. Anderzijds zijn er mooie voorbeelden van professionaliseringstrajecten waarin leraren meegenomen worden in een langlopend en schoolbreed begeleidingstraject (zie bijvoorbeeld het project KHLim Quadri, Hasselt: ‘Op een veilig spoor – pilootproject met 20 scholen ter preventie van pesten en schoolgeweld’ dat gericht is op het versterken van welbevinden.

Ook voor ouders kan op dit vlak aan deskundigheidsbevordering gedaan worden. Hier kunnen de lokale ouderwerkingen een rol spelen. Ook het sociaal-cultureel middenveld kan hier een rol opnemen.²¹

2.1.4 Advies aan de overheid: investeer in kennis en competenties

De overheid heeft al ondersteunende en faciliterende initiatieven genomen voor de ontwikkeling van kennis en van methodieken en in de versterking van de competenties.²² De raad ziet nog volgende pistes waarvoor de overheid in overleg met alle betrokken partners bijkomende initiatieven kan nemen:

- Onderzoek en ontwikkeling:
 - onderzoek faciliteren (en financieren) vanuit een coherente aanpak; afstemming van onderzoek (lopend en nieuw) naar pesten;
 - op verschillende niveaus (macro, meso, micro);
 - mogelijk maken van multidisciplinair onderzoek;
 - ruimte en middelen voorzien specifiek voor praktijkgericht onderzoek.
- Ontsluiten van kennis en methodieken:
 - het keuzeprocess van scholen ondersteunen (niet opleggen van een bepaalde methodiek);
 - landschap transparanter maken: beschrijvende criteria ontwikkelen en bekendmaken die scholen ondersteunen in hun keuze; zeer praktijkgericht, vanuit noden van scholen;
 - centraliseren van de informatie waar teams terecht kunnen voor professionalisering;
 - verspreiden van goede praktijkvoorbeelden;
 - de kostprijs van sommige instrumenten voor scholen reduceren.
- Professionalisering en competentieontwikkeling:
 - uitbreiden, stimuleren en faciliteren van professionaliseringstrajecten op het vlak van welbevinden, positief school- en klasklimaat, preventie en aanpak van pesten, mediawijsheid (bv. via prioritaire nascholingen), in samenhang met het beleid rond competentieontwikkeling n.a.v. het M-decreet;
 - uitbreiden, stimuleren en faciliteren van teamgerichte professionalisering en nascholing;
 - de nodige tijd en middelen daarvoor beschikbaar stellen;
 - een bijkomend nascholingsaanbod (bv. juridische dimensie van pesten/cyberpesten) voorzien op basis van leemten die in overleg met alle betrokkenen vastgesteld worden.

2.2 Scholen versterken om een beleid tegen pesten te voeren

De Vlor is ervan overtuigd dat een stevige kennisbasis en de beschikbaarheid van gedegen methodieken zullen bijdragen aan het beleid dat scholen ontwikkelen rond preventie en aanpak

²¹ Zie bijvoorbeeld initiatieven voor ouders van de Gezinsbond rond cyberpesten en 'Veilig online'.

²² Zie verder in de bijlage, p. 39.

van pesten. Op basis van de hoger aangegeven bronnen formuleert de raad hieronder enkele principes voor een beleid tegen pesten op school. Deze principes zijn gestoeld op wat we weten uit onderzoek en praktijkervaringen enerzijds, en ze vertolken anderzijds breed gedragen waarden en overtuigingen op het vlak van goed onderwijs en de opdracht van onderwijs. Het zijn volgens de raad onontbeerlijke pijlers waarop scholen hun eigen aanpak moeten kunnen schragen. Voor de overheid zijn ze kapstokken om haar faciliterende en stimulerende rol aan op te hangen.

Deze principes zijn zeer sterk met elkaar verweven. Daarenboven staan ze qua inhoud én aanpak niet los van hoe scholen beleid ontwikkelen en in de praktijk omgaan met tal van andere centrale doelstellingen en uitdagingen: curriculumdoelen realiseren (ontwikkelingsdoelen en eindtermen), interne kwaliteitszorg, brede basiszorg, leerlingenbegeleiding, diversiteit en gelijke onderwijskansen, interne en externe communicatie, ... Voor de scholen zelf, maar ook voor schoolondersteuners en voor betrokken overheden, is het een uitdaging om te zien dat er tussen verschillende referentiekaders overlap bestaat.

Het herkennen van deze overlap kan ertoe bijdragen dat scholen het ontwikkelen van een antipestbeleid zo weinig mogelijk ervaren als extra belasting ('iets dat er bij of naast komt'), maar dat net de kracht van het ene ingezet kan worden voor het andere (synergie). En nog belangrijker is dat deze principes kracht bijzetten aan de gedeelde missie van ons onderwijs: de optimale persoonlijkheidsontwikkeling van alle kinderen en jongeren en hun kritisch-creatieve integratie in een dynamische samenleving.²³ Goed onderwijs als dusdanig is de krachtigste vorm van preventie.²⁴

2.2.1 Een kwestie van beleid voeren op school

Om pesten aan te pakken, is een coherent beleid op schoolniveau nodig.²⁵ Ontwikkeling, uitvoering en opvolging van dergelijk beleid doen een groot appel op het beleidsvoerend vermogen van elke school. Dit is de capaciteit van scholen om een zelfstandig een kwaliteitsvol beleid te voeren, gericht op het realiseren van de eigen doelstellingen van de school en rekening houdend met de beleidscontext die de overheid vastlegt in de regelgeving.²⁶ In het voeren van

²³ Vlaamse Onderwijsraad, Algemene Raad. [Gedragen beleid in onderwijs. Memorandum voor de Vlaamse regering 2014-2019](#), 23 januari 2014, p. 4-5.

²⁴ Deze stelling wordt onderbouwd door onderzoek naar het verband tussen kenmerken van schooleffectiviteit en de impact van antipestprogramma's: "Provision of learning opportunities for students is one of the most important aspects of school policy on teaching when dealing with bullying. Beyond addressing the aims included in the formal curriculum, the development of this aspect of teaching policy may encourage teachers to introduce relevant cognitive and affective aims targeting to reduce bullying (e.g., development of social cognition, understanding of social values, emotional recognition, and development of positive attitudes towards peers). Effective schools in facing and reducing bullying are those where teachers can stimulate their students by providing appropriate and well-designed learning opportunities targeting the achievement of relevant affective and cognitive aims (Kyriakides & Creemers, 2012)". Zie Leonidas Kyriakidesa, Bert P. M. Creemers, Daniel Muijs, Lyset Rekers-Mombarg, Dona Papastylianou, Peter Van Petegem & Diana Pearson (2013). Using the dynamic model of educational effectiveness to design strategies and actions to face bullying. Integrating research on bullying with EER to develop strategies and actions to reduce bullying. In *School Effectiveness and School Improvement: An International Journal of Research, Policy and Practice*, DOI: 10.1080/09243453.2013.771686. <http://dx.doi.org/10.1080/09243453.2013.771686>.

²⁵ Voor wie specifiek over het belang van beleidsvoerend vermogen in het ontwikkelen van beleid tegen pesten wil lezen, zie Gie Deboutte (2008). *Pesten en geweld op school: Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid*. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming i.s.m. het project Verbondenheid, p. 17-21.

²⁶ Dat vermogen wordt ondersteund door sterk schoolleiderschap, doelgerichte visieontwikkeling, participatieve besluitvorming (met betrokkenheid van leerlingen, ouders, personeel), samenwerking binnen het schoolteam, zelfreflectie en bijsturing, voortdurende professionalisering, benutten van mogelijkheden voor bovenschoolse aanpak

een schooleigen beleid zijn scholen uiteraard rekenplichtig aan de decretale context. Er zijn heel wat aanknopingspunten in de bestaande regelgeving om een beleid rond preventie en aanpak van pesten op te enten, onder meer in het kwaliteitsdecreet en in de decretale (leergebied- en vakoverschrijdende) eindtermen en ontwikkelingsdoelen. Daarnaast worden scholen in het secundair onderwijs op basis van het recente decreet rechtspositie leerlingen verplicht om in het schoolreglement op te nemen dat leerlingen zich moeten onthouden van 'geweld, pesterij of ongewenst seksueel gedrag'.²⁷

2.2.2 Vanuit een breed gezondheidsbeleid met aandacht voor welbevinden

De Vlor pleit er voor om het aanpakken van pesten op school niet als een geïsoleerd probleem te bekijken, maar te vertrekken van een omvattende visie en beleid voor welbevinden van leerlingen en personeel. In die zin staat een beleid rond pesten niet los van het gezondheidsbeleid dat elke school kan voeren.²⁸ Een brede definitie van gezondheid omvat immers niet alleen fysieke, maar ook mentale gezondheid en heeft bovendien altijd ook een sociale dimensie.²⁹ Vanuit dat breed begrip van gezondheid houdt een beleid tegen pesten ook verband met wat scholen opzetten rond relationele en seksuele vorming.

2.2.3 Een participatief schoolklimaat

De raad beklemtoonde eerder al het belang van participatie van leraren, ouders en leerlingen in het uitwerken van een gezondheidsbeleid op school.³⁰ Leerlingen die mee verantwoordelijkheid nemen, ervaren dat ze invloed hebben op de omgeving. Ook leraren- en ouderparticipatie dragen bij tot de kwaliteit en de duurzaamheid van de beleidsprocessen. Wanneer leerlingen actief participeren, wint het gezondheidsbeleid aan kwaliteit. Dat geldt zeker voor preventie en aanpak van pesten op school.

Specifiek voor pesten is een goede communicatie met leerlingen en ouders belangrijk. Ouders willen weten wat ze van de school kunnen verwachten en scholen moeten aan ouders duidelijk kunnen maken wat ze kunnen aanbieden. Ouders wensen duidelijke en correcte info over de aanpak en de begeleiding die de school voorstelt. Scholen kunnen ouders adviseren over hoe ze thuis met de peestsituatie omgaan. Het is aangewezen dat ouders ook de kans krijgen om hun verhaal te doen en het is hun verantwoordelijkheid de school te informeren. Ouders zijn de prioritaire partner waarmee de school in dialoog gaat.

(scholengemeenschap, scholengroep, samenwerking tussen scholen samenwerking met en ondersteuning door schoolexterne partners, een goed uitgebalanceerd vernieuwingsbeleid.

²⁷ Zie het Decreet van 4 april 2014 houdende diverse maatregelen betreffende de rechtspositie van leerlingen in het basis- en secundair onderwijs en betreffende de participatie op school, dat geleid heeft tot aanpassing van art. 112, 10°, b van de Codex Secundair Onderwijs.

²⁸ Meer informatie hierover is te vinden in het [Advies over welbevinden en gelijke kansen in het gezondheidsbeleid op school](#) (23 juni 2011). In zijn [Advies over ict-integratie in het leerplichtonderwijs](#) van 30 mei 2013 legde de raad ook al een verband tussen cyberpesten en gezondheidsbeleid op school. (p. 21).

²⁹ Volgens de definitie van de WHO is gezondheid is niet alleen een afwezigheid van ziekte, maar een staat van volledig fysiek, psychisch en sociaal welbevinden: "A state of complete physical, mental and social well-being, and not merely the absence of disease". Zie <http://who.int/about/definition/en/print.html>. Geraadpleegd op 23 december 2014.

³⁰ Dit punt wordt uitvoerig toegelicht in het [Advies over welbevinden en gelijke kansen in het gezondheidsbeleid op school](#) (23 juni 2011), p. 6 en p. 23-26. De mate waarin de school participatieve besluitvorming kan realiseren is ook een belangrijke pijler van beleidsvoerend vermogen van scholen.

Ook voor het stimuleren van een participatief klimaat zijn er decretale aanknopingspunten. Het participatiedecreet in onderwijs bepaalt dat 'het welzijns-, veiligheids- en gezondheidsbeleid van de school ten aanzien van de leerlingen' voorwerp is van de adviesbevoegdheid (advies uit eigen beweging) van de schoolraad en de onderliggende raden (pedagogische raad, leerlingenraad en ouderraad).³¹ Verder zijn scholen verplicht om ieder ontwerp van beslissing over deze materie voor overleg aan de schoolraad voor te leggen. De Vlor herhaalt wel dat participatie veel meer is dan de uitvoering van een decreet. De participatieve ingesteldheid van het hele schoolteam en van het schoolbestuur, de mate waarin alle stakeholders rekening houden met elkaars opvattingen, zijn essentieel voor de kwaliteit van participatieve processen.³²

2.2.4 Een whole school approach

Iedereen is het er over eens dat er weinig tot geen effecten te verwachten zijn van losse, eenmalige acties. We beschikken over wetenschappelijke evidentie voor de kracht van een *whole school approach* in het aanpakken van (cyber)pesten op school.³³ Die wordt gekenmerkt door het werken met een breed en gediversifieerd pakket aan initiatieven, acties of maatregelen: het betrekken van de hele schoolgemeenschap (als doelgroep en actor) en het waken over de samenhang en diepgang van het beleid (inhoudelijke consistentie, duidelijke focus, planmatige aanpak, ondersteunende structuur, aandacht voor continuüm van zorg, ...). Let wel: dit model is een noodzakelijk kader, een voorwaarde om iets te realiseren, maar het komt er op aan om daarbinnen de juiste acties op te zetten.³⁴

De geest van een *whole school approach* werd op het vlak van gezondheidsbevordering concreet naar de praktijk vertaald via de '**kadermethodiek gezonde school**'.³⁵ Die aanpak is in het onderwijsveld al langer bekend vanuit de ondersteuning van en communicatie over gezondheidsbevordering op school. De aanpak combineert vier strategieën (1. educatie/via curriculum, 2. structurele maatregelen, 3. afspraken en 4. zorg en begeleiding) met vier werkingsniveaus (1. leerling, 2. klas, 3. school en 4. omgeving). De strategieën en de niveaus vormen een matrix die scholen toelaat om de bestaande schoolwerking rond welbevinden en pesten te inventariseren en noodzakelijke acties of een specifieke doelstelling rond pesten te integreren in het brede gezondheidsbeleid van de school.

³¹ Decreet van 2 april 2004 betreffende participatie op school en de Vlaamse Onderwijsraad, art. 21, 10. Het hoofdstuk betreffende de schoolraad in het participatiedecreet van 2004 (hoofdstuk 2, art. 7) is enkel van toepassing op het basis- en secundair onderwijs, gesubsidieerd door de Vlaamse Gemeenschap. In het GO! is het 'Bijzonder decreet betreffende het gemeenschapsonderwijs' van belang wat betreft de schoolraad (hoofdstuk 2, artikel 7 e.v.). De bevoegdheden van de schoolraad in een GO! school staan vermeld onder het Bijzonder Decreet GO!, art.11, punt 2c welzijn en veiligheid op school.

³² Vlaamse Onderwijsraad, Algemene Raad. [Advies over participatie op school](#), 26 mei 2011, p. 3.

³³ Meer informatie over de *whole school approach* voor het aanpakken van pesten is te vinden in Gie Deboutte (2008). *Pesten en geweld op school: Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid*. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming i.s.m. het project Verbondenheid, p. 31-35. Dit is ook de visie van waaruit de verschillende partners in de commissie Gezondheidsbevordering van de Vlor werken. Zie [Vitaminen voor een gezondheidsbeleid op school](#) (2009). In zijn [Advies over welbevinden en gelijke kansen in het gezondheidsbeleid op school](#) (23 juni 2011) hanteerde de Vlor eerder al dit model om zijn aanbevelingen voor een beleid rond welbevinden op school te formuleren.

³⁴ Zie ook hoger 2.1.1. over de noden op het vlak van wetenschappelijk onderzoek: experts geven aan dat wel is aangetoond dat een *whole school approach* effectief is, maar het is nog onduidelijk welke aspecten daarvan precies impact hebben ('blackbox-vraagstuk').

³⁵ De 'gezondescholenmethodiek' werd ontwikkeld door de WHO en door het Vigez hertaald naar de Vlaamse onderwijscontext. Zie voor meer toelichting: <http://www.gezondeschool.be/gezonde-school/>

De methodiek biedt scholen ook een kijkwijzer om de impact van de schoolinfrastructuur en de bredere omgeving te bekijken. Ook het Kinderrechtencommissariaat vroeg in een recent advies over pesten aandacht voor de fysieke omgeving van de school (voor leerlingen én leraren).³⁶ Inrichting van de speelplaats is daarin een belangrijk element, maar minstens even belangrijk is wat er gebeurt met en in de zgn. 'ongedefinieerde ruimtes' (traphal, inkomhal, toiletten, fietsenstalling, ...).³⁷ Wanneer het 'eigenaarschap' van deze ruimtes onduidelijk is, ze niet gecontroleerd of bewaakt worden, bieden ze meer kans op pestincidenten. Positief vertaald biedt net de speelplaats ook kansen tot 'leren (intercultureel en inclusief) samenleven' als een vorm van preventie van pestincidenten (zie verder bij 2.2.5).³⁸

Een belangrijk maar moeilijk punt is dat pesten niet ophoudt aan de schoolpoort. Ook onderweg van en naar school doen zich pestincidenten tussen leerlingen voor. Waar (letterlijk) stopt dan de taak van de school? En heel specifiek voor cyberpesten ligt hier uiteraard een bijzonder complexe uitdaging: het pesten kan zich verder zetten, onbeperkt in ruimte en tijd, 24/7.

De *whole school approach* brengt de omgeving rond de school ook duidelijk in beeld bij het uitwerken van een beleid rond pesten. Een antipestbeleid zal dus ook aandacht moeten hebben voor een ruimtelijke analyse van de school en risicoruimtes definiëren om dan met alle betrokkenen structurele oplossingen uit te werken. Er bestaan voorbeelden van hoe een lokale overheid afspraken en samenwerking faciliteert tussen scholen, vervoersmaatschappijen, politie, stadswachten en ook actoren uit verenigingsleven zodat scholen beschikken over een netwerk om hun beleid in te vullen.

2.2.5 Een verbindend schoolklimaat en een herstelgericht perspectief

Onderzoek toont aan dat hoe meer jongeren zich verbonden voelen met de school en het schoolklimaat als positief ervaren, hoe minder pesten voorkomt op school.³⁹ Vooral de band van leerlingen met de leraren is daarvoor belangrijk.⁴⁰ Op die manier is een antipestbeleid op school

³⁶ Kinderrechtencommissariaat (2013). Advies onderzoek en aanpak pesten, p. 4-5. Daarnaast wijst het KRC uiteraard ook op het belang van de sociale omgeving: "De sociale schoolomgeving wordt onder meer bepaald door het individuele conformiteitsgedrag en de collectieve interacties van alle actoren binnen de school. Hoe is het individuele gedrag van leerlingen? Hoe zijn de relaties tussen leerlingen onderling en hoe zijn de relaties tussen leraars en leerlingen? Wat zijn de schoolnormen over geweld? Als leerlingen zich aanvaard voelen door de medeleerlingen dan zal dit een positieve invloed hebben op de mate waarin geweld binnen een school voorkomt. Dezelfde verlaging van geweld ziet men opduiken als leerlingen zich beter ondersteund voelen door hun leerkrachten. Of als er duidelijke afkeurende schoolnormen tegen geweld bestaan".

³⁷ Zie bijvoorbeeld het project 'Pimp je speelplaats'. In de onderliggende visie van dit project wordt de inrichting van de speelplaats gekoppeld aan welbevinden en wordt verwezen naar onderzoek dat aantoont dat op 'groene schoolspeelplaatsen' minder gepest wordt: Interventiestudie 'meer groen op het schoolplein', S. De Vries et al., oktober 2013. <http://www.pimpjespeelplaats.be/welbevinden>.

³⁸ Zie Rachel Laget en Dirk De Cock (2014). Diversiteit in onderwijs Maak het verschil op de speelplaats van de secundaire school. Inspiratie voor positieve interactie tijdens de pauzes. In Welwijs, 2014 - jaargang 25 - nr. 3, p. 24-29. De auteurs formuleren volgende principes als leidraad: 1. Alle scholieren mogen zich tonen zoals ze zijn. 2. Alle scholieren krijgen maximaal kansen om hun talenten en competenties te ontwikkelen. 3. Samenwerking en interactie tussen alle scholieren, ongeacht hun achtergrond, is belangrijk: ze ontdekken tegelijkertijd hun gemeenschappelijkheden én verschillen. 4. Scholieren en het schoolpersoneel luisteren actief naar elkaar en hebben respect voor verschillende benaderingen en meningen. Zie ook <http://verschilopdespeelplaats.be/>.

³⁹ Zie Van Cleemput, K., Bastiaensens, S., Vandebosch, H., Poels, K., Deboutte, G., DeSmet, A. & De Bourdeaudhuij, I. (2013). Zes jaar onderzoek naar cyberpesten in Vlaanderen, België en daarbuiten: een overzicht van de bevindingen. (White Paper Friendly Attac, IWT-SBO). Universiteit Antwerpen, Universiteit Gent. Retrieved from <http://wise.vub.ac.be/fattac/mios/FA%20white%20paper%201%20Zes%20jaar%20onderzoek%20naar%20cyberpesten.pdf>.

⁴⁰ Het DICA-onderzoek toont aan dat 'teacher bonding' een belangrijke voorspeller is van 'school bonding' (zie het onderzoek aangehaald in de bijlage, p. 35, voetnoot 56).

nauw verweven met het werken aan een verbindend schoolklimaat.⁴¹ Dat toont zich in de aanvaarding en de waardering van iedereen die deel uitmaakt van de school als leer- en leefomgeving: leerlingen, personeel, ouders. Mensen voelen zich aanvaard als hun basisbehoeften vervuld zijn, nl. zich veilig voelen, een inbreng hebben en relaties kunnen aangaan. Pesten aanpakken heeft te maken met het inzetten op de kwaliteit van de pedagogische relatie, met werken aan een positieve verbondenheid van leerlingen onderling en met hun school, met respectvolle relaties tussen leerlingen en leraren en met de omgang tussen leraren onderling.

Op school leren kinderen en jongeren ook samenleven. Vandaag gaat het meer dan ooit om leren intercultureel en inclusief samen te leven. Een beleid gericht op verbindend schoolklimaat houdt daarom rekening met toenemende diversiteit in klassen en scholen tussen kinderen/leerlingen met en zonder specifieke onderwijsbehoeften, met en zonder beperkingen, kinderen/leerlingen van verschillende talige, culturele, etnische of migratieachtergronden ...⁴²

Een warm klimaat op school kan niet zonder de zorg voor de fysieke en sociale veiligheid van leerlingen en personeel. Dat omvat regels en afspraken op het vlak van sanctionering en maatregelen n.a.v. het overtreden van regels en schenden van afspraken. Pesten is een vorm van normovertreding. Scholen die vanuit een verbindend klimaat tegen pesten optreden, zetten ook in op zorg en steun van alle betrokkenen. De principes van het herstelgericht werken op school sluiten hier bij aan.⁴³ Een herstelrechtelijke benadering kent de slachtoffers (en hun omgeving) een rol toe en eist tegelijk van de daders (en hun omgeving) dat ze verantwoordelijkheid opnemen en de toegebrachte schade (schade, leed, sociale onrust) herstellen. Een geslaagde herstelrechtelijke aanpak overbrugt de kloof tussen mensen, versterkt onderlinge relaties en herstelt het vertrouwen. De schoolgemeenschap kan op die manier weer ervaren worden als een veilige, rechtvaardige en betrouwbare omgeving.

2.2.6 Kaderen in een preventiemodel dat aansluit bij het pedagogisch project (wenselijke preventie)

Alle actoren zijn het er over eens dat in het aanpakken van pesten op school de preventieve benadering primeert.⁴⁴ Een gangbare en breed gedragen algemene definitie binnen onderwijskringen, omschrijft preventie als ‘alle doelbewuste en systematische initiatieven die er op gericht zijn om problemen te voorkomen’.⁴⁵ Er zijn verschillende kaders en modellen beschikbaar om een preventiebeleid op school uit te bouwen. Al deze kaders beklemtonen het

⁴¹ In het kader van het project ‘Gezondheidsbevordering op school’ ontwikkelde de commissie Gezondheidsbevordering van de Vlor i.s.m. de Vlaamse Scholierenkoepel en met steun van de Vlaamse overheid een aanbod van methodieken waarmee leerlingen(raden) op hun school initiatieven kunnen nemen voor een positief klas- en schoolklimaat. Zie www.sfeeropschool.be.

⁴² Zie ook hoger 2.2.4 over benutten van de speelplaats als oefenplaats voor intercultureel samenleven.

⁴³ Meer informatie over herstelrechtelijk perspectief op het aanpakken van pesten is te vinden in Gie Deboutte (2008). *Pesten en geweld op school: Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid*. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming i.s.m. het project Verbondenheid, p. 113-121.

⁴⁴ Meer informatie over een preventieve benadering van het aanpakken van pesten op school is te vinden in Gie Deboutte (2008). *Pesten en geweld op school: Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid*. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming i.s.m. het project Verbondenheid, p. 95-105.

⁴⁵ Deze definitie is van Nicole Vettenburg en te vinden in: Goris, P., Burssens, D., Melis, B. & Vettenburg, N. (Red.) (2007). *Wenselijke preventie stap voor stap*. Antwerpen/Apeldoorn: Uitgeverij Garant, p. 13. De definitie wordt toegelicht in Deboutte, G. (2008). *Pesten en geweld op school: Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid*. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming i.s.m. het project Verbondenheid, p. 97.

belang van een breed en structureel algemeen beleid als vertrekbasis. Een preventieve aanpak past daarom ook binnen de hoger beschreven *whole school approach* (2.2.4).

Preventie is een concept dat op verschillende manieren binnenkomt in scholen: via gezondheidsbeleid maar evengoed via gelijkeonderwijskansenbeleid, leerlingenbegeleiding, zorgbeleid, ... Aan de basis ligt telkens het realiseren van 'kwaliteitsvol onderwijs'. Dat is ook voor pesten het geval: het curriculum vormt een zeer belangrijke basis voor een schooleigen pestbeleid. Eindtermen en ontwikkelingsdoelen in het brede domein van *sociale vaardigheden* bieden fundamentele aanknopingspunten (zie ook hoger bij 2.2.4: educatie als de eerste van de vier genoemde strategieën).

Specifiek voor cyberpesten behoren hier ook doelen op het vlak van *mediawijsheid* toe. Het toenemend gebruik van sociale media stelt nieuwe uitdagingen op het vlak van sociale vaardigheden en roept het begrip op van 'digitale burgerzin'.⁴⁶

Welbevinden wordt algemeen beschouwd als een beschermende factor tegen risicogedrag. Maar preventief werken aan schools welbevinden kan niet garanderen dat kinderen en jongeren in de schoolse context nooit negatief gedrag zullen stellen. Scholen gaan er best van uit dat ze vroeg of laat te maken zullen hebben met acute pestincidenten die om een snelle en doortastende interventie vragen. In om het even welk model dat een school hanteert bij de uitbouw van een preventief beleid zal er aan het eind van de lijn of aan de top van de piramide, een beweging voorzien moeten zijn van algemene, schoolbrede maatregelen naar meer specifieke interventies, probleemoplossende of curatieve maatregelen op individueel niveau. Gepast reageren op incidenten zou in het verlengde moeten kunnen liggen van een breder preventief beleid.

Een specifiek aandachtspunt hierbij is dat leerlingen op school toegang hebben tot iemand bij wie ze laagdrempelig en vertrouwelijk peestsituaties kunnen melden. Dat kan hun eigen groepsleerkracht zijn (in het basisonderwijs) of een personeelslid dat mee is ingeschakeld in het zorgbeleid, maar evengoed vakleraren (in het secundair onderwijs). Belangrijk is dat het voor kinderen en jongeren duidelijk is bij wie ze terecht kunnen én dat zowel wie gepest wordt, pesters zelf als omstaanders aangemoedigd worden om peestsituaties te melden.

2.2.7 Advies aan de overheid: blij vertrouwen geven aan scholen en neem beleidsvoerend vermogen als uitgangspunt

De Vlor vraagt de overheid om op het vlak van pesten een beleid te blijven voeren dat op de eerste plaats gericht is op het stimuleren en versterken van het beleidsvoerend vermogen van scholen. Met inachtneming van de pedagogische vrijheid en conform aan de hier omschreven principes, kan de overheid een stimulerende, ondersteunende en faciliterende rol spelen voor scholen om binnen hun beleidsruimte hun beleid t.a.v. pesten te versterken. De investeringen zoals gevraagd in 2.1.4 zijn hiervoor belangrijke hefboomen.

⁴⁶ Voor meer toelichting bij het belang van sociale vaardigheden in het gebruik van sociale media, zie Veronica Donoso en Valerie Verdoodt (2014). White Paper Social media literacy: Time for an update! ICRI/CIR KULeuven, p. 24: "Facilitating young children to become more 'self-regulatory' as a class group in combatting traditional bullying as well as cyberbullying is foremost a prevention strategy that should be embedded in a broader framework that takes into consideration both the social school climate as well as the wider community context". Zie ook het [Advies over ict-integratie in het leerplichtonderwijs](#), 30 mei 2013.

De onderwijspartners zijn van oordeel dat er voor het aanpakken van pesten geen extra bijkomende regelgeving nodig is, maar dat er binnen het bestaande regelgevend kader voor scholen nog een weg af te leggen is waarin scholen ook ondersteund moeten worden. In dit advies spreken alle onderwijspartners hun bereidheid uit om daar samen met de overheid en met wetenschappelijke ondersteuning de schouders onder te zetten (zie 2.4).

De geldende decretale bepalingen (zoals de eindtermen en ontwikkelingsdoelen, alsook de verplichtingen i.v.m. het schoolreglement en het participatiedecreet) mogen geen dode letter blijven. De inspectie moet hierbij haar decretale rol in het kader van de kwaliteit van onderwijs opnemen, en dat evenzeer voor domeinen waarvoor geen resultaatsverplichtingen maar wel inspanningsverplichtingen gelden.

De inspectie kan ervoor opteren om het beleid rond welbevinden en preventie en aanpak van pesten in de focus te plaatsen van een specifiek onderzoek en daarover te rapporteren in de Onderwijsspiegel. De bevragingen die de inspectie uitvoert bij leerlingen en die items bevatten rond sociale relaties en pesten, kunnen op dat vlak relevante data en inzichten opleveren.⁴⁷

In de voorbereidende werkgroep benadrukken de betrokken experts wel nog dat zonder specifieke verplichte richtlijnen voor scholen en zonder de verplichting een beleid rond pesten in een plan neer te schrijven, de kans reëel is dat niet alle scholen werk maken van een beleid tegen pesten. Om verandering teweeg te brengen, vinden zij het wenselijk dat de overheid een meer sturende rol zou opnemen. De scholierenkoepel en de Verenigde Verenigingen sluiten zich bij dit standpunt aan.

De Vlor stelt verder voor om expliciet afspraken rond pestbeleid op te nemen in de beleidscontracten waarin scholen en clb afspraken over hun samenwerking vastleggen.

2.3 Wat als een probleem vastloopt, of uit de hand loopt?

Er zijn pestincidenten die niet opgelost raken en waarbij de betrokkenen (leerlingen, ouders, schoolteam, ...) elkaar niet meer vinden.⁴⁸ De knowhow om voor dergelijke situaties een oplossing te zoeken, overstijgt de competenties van een schoolteam.

Elke betrokken actor zou in deze gevallen beroep moeten kunnen doen op een onafhankelijke instantie buiten de school die over de nodige expertise en de personeelsomkadering beschikt om te bemiddelen. Deze instantie moet geheel belangeloos en onafhankelijk van de school kunnen optreden. De expertise die dan nodig is, kan betrekking hebben op het intermenselijke aspect (bv. bemiddeling), maar ook de juridische dimensie moet juist ingeschat kunnen worden.

Op dit ogenblik heerst een leemte die om een duidelijk antwoord van de overheid vraagt. Er is op korte termijn overleg nodig met alle betrokkenen om uit te maken welke al dan niet bestaande instantie hiervoor een opdracht en de nodige middelen kan krijgen. Hierbij dient ook bekeken of de clb versterkt kunnen worden opdat de aanpak van dergelijke situaties toch zo dicht mogelijk bij de school kan gebeuren. Verder is het belangrijk dat het gaat om een organisatie die een

⁴⁷ <http://www.ond.vlaanderen.be/inspectie/Opdrachten/Doorlichten/faq-WBV.htm>.

⁴⁸ Het Steunpunt rond ongewenst gedrag op school (bemand door Limits vzw) ontving de laatste jaren rond de 70 meldingen per jaar van geëscaleerde pestsituaties tussen leerlingen. Het pilootproject van het Steunpunt in 2010 liet toe om in tweede lijn een 16-tal dossiers diepgaandere ondersteuning te kunnen bieden om ze te deblokken.

brede focus hanteert die niet enkel toegespitst is op pesten als dusdanig. In veel gevallen hangen peestsituaties immers samen met andere problemen (multiprobleembenadering).

2.4 Tot slot: gecoördineerd beleid voeren, versterkt door overleg

We sluiten dit advies af met een concrete oproep aan alle betrokken ministers om samen een gecoördineerd beleid te ontwikkelen, waarbij de onderwijspartners bereid zijn tot een structureel overleg rond de doelstellingen en opvolging ervan.

2.4.1 Naar een gemeenschappelijke intentieverklaring van betrokken ministers

Een gecoördineerde aanpak over beleidsdomeinen heen is noodzakelijk. De resolutie aangenomen door het Vlaams Parlement op 23 april 2014 deed al een oproep om wat pesten betreft te “[...] evolueren van een beleid dat gericht is op momentopnames, naar een geïntegreerd en structureel beleid, over alle sectoren heen”. De minister van Onderwijs sluit zich hier bij aan met de oproep naar scholen om een beleid te voeren waar kinderen en jongeren met elkaar leren omgaan en waarbij pesten doelgericht wordt aangepakt.⁴⁹ Ze zal ook uitvoering geven aan de vraag uit de resolutie over het opzetten van multidisciplinair wetenschappelijk onderzoek naar oorzaken, gevolgen en oplossingen van pesten bij jongeren. De minister bevoegd voor Jeugd plant onderzoek en initiatieven om – in overleg met andere beleidsdomeinen – pestgedrag dat zich afspeelt in de vrije tijd te weren.⁵⁰ De minister bevoegd voor Welzijn kondigt een tweejaarlijks onderzoek aan waarin onder meer de prevalentie en incidentie van pesten op school gemeten zal worden.⁵¹ Ook het beleidsdomein Media neemt initiatieven rond cyberpesten via de versterking van kenniscentrum Mediawijsheid. Ten slotte staat een beleid tegen pesten ook Europees op de agenda.⁵²

Naar aanleiding van die beleidsinitiatieven pleit de Vlor voor een gemeenschappelijke intentieverklaring van alle betrokken ministers.⁵³ Daarin kunnen ze gemeenschappelijke doelstellingen formuleren en afspraken maken per beleidsdomein. In de geest van de gemeenschappelijke intentieverklaring kan dan een specifiek actieplan voor het beleidsdomein Onderwijs ontwikkeld worden.

Dit advies zet al mogelijke domeinen uit waarrond afspraken en engagementen mogelijk zijn:

- investeren in wetenschappelijk onderzoek en instrumentontwikkeling;

⁴⁹ Hilde Crevits (2014). Beleidsnota Onderwijs 2014-2019, p. 41: “Scholen moeten een veilige en warme omgeving zijn, waar leerlingen zich goed voelen en fysiek en mentaal gezond zijn. De problematiek van pesten en berichten over zelfdoding vragen een ernstige aanpak. Het Vlaams Parlement nam hierover op 23 april 2014 een resolutie aan. Ik bekijk met mijn collega’s in de Vlaamse Regering hoe we deze resolutie kunnen uitvoeren. Ik roep in elk geval elke school op om een beleid te voeren waar kinderen en jongeren met elkaar leren omgaan en waarbij pesten doelgericht wordt aangepakt.”

⁵⁰ Sven Gatz (2014). Beleidsnota Jeugd 2014-2019, p. 30. Ook al het Vlaams Jeugdbeleidsplan 2011-2014 wijst op de nood aan een gecoördineerde aanpak voor pesten in Vlaanderen: ‘Een actieplan om het pesten van kinderen en jongeren te verminderen wordt door de betrokken ministers opgesteld en onderschreven’ (zie O.D. 6.2. van het Vlaams Jeugdbeleidsplan).

⁵¹ Jo Vandeurzen (2014). Beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid en Gezin 2014-2019, p. 39-40.

⁵² Zie verder bijlage p. 41.

⁵³ De Vlor verwijst bij wijze van analogie naar de intentieverklaring die in 2006 werd afgesloten over gezondheidsbevordering op school door ministers bevoegd voor onderwijs, welzijn, volksgezondheid, sport en landbouw. Meer informatie over de achtergrond en de uitvoering is te vinden in: Vlaamse Onderwijsraad. [Advies over gezondheidsbevordering op school](#), 26 maart 2009.

- ontsluiten en beschikbaar maken van instrumenten;
- investeren in competentieontwikkeling van alle betrokken actoren;
- stimuleren van scholen vanuit gedeelde referentiekaders;
-

2.4.2 Een permanent overlegplatform met een duidelijke opdracht ondersteunen

Het beleid zal aan kracht winnen door goed overleg. De Vlor adviseert om het actieplan voor onderwijs te laten ontwikkelen en opvolgen vanuit een stabiele overlegstructuur waarin alle betrokkenen en wetenschappelijke experts vertegenwoordigd zijn: onderwijsaanbieders, personeel, leerlingen, ouders, clb, pedagogische begeleidingsdiensten, nascholers, lerarenopleiders, onderzoekers, expertiseorganisaties, overheden. De partners in de Vlor zijn bereid om dat overleg in de werking van de Vlor te verankeren. Daarmee drukken ze hun engagement uit en tegelijk wordt vermeden dat een nieuw overlegorgaan in het leven wordt geroepen.⁵⁴

Dat overleg, in een stabiel en permanent forum, heeft als doel/opdracht:

- Een gezamenlijke visie ontwikkelen met alle betrokken partners en met wetenschappelijke ondersteuning;
- Overleg over visie en aanpak tussen onderwijspartners met de overheid:
 - Zowel met de onderwijsoverheid als met andere overheden die vanuit hun beleidsdoelstellingen initiatieven nemen die de onderwijspartners raken (zie beleidsnota's). Volgende sectoren dienen betrokken te worden: jeugd, welzijn, gezin en volksgezondheid, media, cultuur, justitie, politie.
 - Alle initiatieven zo goed mogelijk afstemmen op de gedeelde principes (zie 2.2) en vooral bewaken dat er rekening wordt gehouden met de noden en mogelijkheden van scholen.
- Een agenda voor onderzoek en ontwikkeling bepalen (zie 2.1.1); onderzoek opvolgen; valorisatie-initiatieven uitwerken;
- Informatie uitwisselen met aanbieders van materialen (instrumenten, methodieken) zodat deze aanbieders hun aanbod maximaal afstemmen op de noden van de scholen en hun leerlingen (zie 2.1.2);
- Opvolgen van prevalentiegegevens (via HBSC, indicatorenbevraging, ...) en gezamenlijk conclusies uit trekken;
- Leemten op het vlak van opleiding, professionalisering en nascholing vaststellen (zie 2.1.3) en daarvoor ook overleggen met de lerarenopleidingen;
- Opvolgen van de ontwikkelingen in de brede samenleving die impact hebben op schoolbeleid rond pesten en waar nodig in overleg gaan met actoren buiten onderwijs (zoals de media);
- Een coherente boodschap naar scholen nastreven en bewaken: met zijn allen (overheid, onderwijsactoren, experts, ondersteuners onderzoekers, ...) de breed gedragen principes in de aanpak van pesten consequent communiceren en ondersteunen;

⁵⁴ Bij wijze van analogie kan verwezen worden naar de rol die de commissie Gezondheidsbevordering speelde in de uitvoering van het Actieplan I en II 'Op uw gezondheid'.

- Gezamenlijke afspraken maken over communicatiestrategie, gepaste communicatiestrategie promoten (voor alle actoren), positieve (niet-problematiserende) insteek om belang van duurzame systematische preventieve aanpak te belichten – niet vervallen in alleen maar ‘afschrikkende communicatie’ n.a.v. incidenten;

➤

Aan het overlegplatform kan gevraagd worden om jaarlijks op een Staten-Generaal te rapporteren over de uitvoering van het actieplan (bijvoorbeeld n.a.v. de Vlaamse Week tegen Pesten).

Mia Douterlungne
administrateur-generaal

Harry Martens
voorzitter

Bijlagen

1 Bijlage 1: verslag focusgroepen

1.1 Situering

Ter voorbereiding van het advies op eigen initiatief over de aanpak van pesten op school, vonden eenmalig twee parallelle focusgroepgesprekken⁵⁵ plaats met leerlingen, ouders, leraren/directie, ondersteuners en experts. De bedoeling van de focusgroepen was het advies te verrijken vanuit de praktijk en dat vanuit verschillende perspectieven (ervaringen van leerling, ouder, leraar, directie, expert, ...).

De gesprekken vonden plaats in de gebouwen van de Vlor, op 26 november tussen 14u30 en 16u30. Een aantal stellingen die het secretariaat formuleerde (op basis van de consultatie in de deelraden/commissies en in de algemene werkgroep), werden in twee parallelle focusgroepen afgetoetst, maar op een manier die open genoeg was om bijkomende inzichten en bekommernissen toe te voegen.

In totaal participeerden 23 personen (verdeeld over 2 parallelle groepen): 5 leerlingen, 3 ouders, 7 leden schoolteam (directie/zorgcoördinator), 6 ondersteuners (3 clb, 3 pbd), 2 wetenschappelijke experts.

De begeleiding, gespreksleiding en verslaggeving, gebeurde door stafmedewerkers van het Vlor-secretariaat.

De gesprekken waren opgebouwd in vier grote clusters:

Ronde 1: is het echt zo erg en zo dringend?

Rond de 'sense of urgency' i.v.m. pesten op school (is het echt zo dringend en zo erg en waarom?)

Ronde 2: heeft de school wel een opdracht?

Rond de verantwoordelijkheid van de school/onderwijs: (hebben scholen hier een rol te spelen? welke en waarom? (hier kunnen ook actoren benoemd worden (leraar, directie, leerlingenbegeleider, ...)

Ronde 3: en wat is nodig opdat de school zou kunnen doen wat nodig is?

⁵⁵ Definitie volgens Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek (Vlaams Parlement). *Participatieve methoden. Een gids voor gebruikers* (2006), p. 135: "Een focusgroep is een gestructureerde discussie onder een kleine groep van stakeholders (4-12 personen), begeleid door een ervaren gespreksleider. De methode is ontworpen om informatie te verkrijgen over de voorkeuren en waarden van uiteenlopende mensen met betrekking tot een bepaald onderwerp en om te kunnen verklaren waarom ze die meningen hebben. Tijdens een focusgroep wordt een gestructureerde discussie van een interactieve groep in een tolerante geruimtelijke omgeving geobserveerd. Een focusgroep kan dus gezien worden als een combinatie van een gericht interview en een discussiegroep". http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBS-FRB/Files/NL/PUB_1599_Methode_8_Focusgroep.pdf

Rond de noden van al wie ermee te maken heeft: leerlingen, ouders, leraren, directies, de school en van alle betrokkenen

Slotronde: advies aan de overheid?

Rond verwachtingen van overheid en beleidsmakers 'in Brussel' (wat kan centraal gebeuren)

Nota bene:

De verslagen van de focusgroepen werden meegenomen in de discussies van de werkgroep die het advies voorbereide. Dat er in het verslag soms tegenstrijdige standpunten opgenomen werden, is een logisch gevolg van de doelstelling van de focusgroepen: het capteren van standpunten van de verschillende deelnemers om de discussie over voorkomen en aanpak van pesten op school in zijn volle rijkdom te kunnen voeren. De verslagen geven dan ook geen standpunten van de Vlor weer en zijn ook geen consensustekst van de focusgroepen.

1.2 Pesten ernstig nemen

1.2.1 Scholen nemen het probleem ernstig maar weten niet altijd hoe pesten aan te pakken

Deelnemers erkennen de aanwezigheid en de ernst van het probleem. Ze zien pesten als een bedreiging voor het leren op school. Men vindt ook dat de school verantwoordelijkheid moet opnemen om er iets aan te doen en geeft aan dat verschillende actoren al heel wat inspanningen doen. Maar het probleem blijkt hardnekkig te zijn.

Deelnemers aan de focusgroepen gaven ook uitdrukking aan een zekere ontmoediging. De inspanningen kosten veel energie maar leveren onvoldoende op. Ze lijken ook te veel versnipperd. Dat maakt dat schoolteams soms met de handen in het haar zitten over een goede aanpak. Ze vragen naar meer ondersteuning.

Er zijn weliswaar methodieken beschikbaar en sommige daarvan lijken volgens onze deelnemers hun nut wel bewezen te hebben, maar voor scholen zijn ze onvoldoende toegankelijk omdat ze gewoonweg te duur zijn. Of scholen kennen ze niet.

- “Pesten is de prioriteit van elke school, want het is verweven met de fundamentele opdracht van het onderwijs, namelijk het vormen van sterke mensen in de maatschappij.”
- “Vooral wanneer pesten gebeurt op jonge leeftijd, is de impact zwaar. Niet alleen voor de hele schoolloopbaan maar voor het hele verdere leven. Vertrouwen kan onherstelbaar beschadigd worden. leerlingen zijn des te kwetsbaarder wanneer ze weer een nieuwe stap moeten zetten in hun schoolloopbaan.”
- “Het is belangrijk dat hiermee iets gedaan wordt. De inspanning waren/zijn er al, maar het pestprobleem blijft bestaan. We moeten dus zoeken naar een andere manier om het probleem onder het licht te brengen er ermee om te gaan.”
- “Bij veel scholen is er echt goede wil, maar het wat of het hoe is een groot vraagteken.”
- “Er is een grote versnippering. Er zijn scholen waar het goed loopt, en scholen waar het minder goed loopt. Het is jammer dat er geen garantie is voor leerlingen, dat er geen systematische werking is rond pesten.”

- “Er is zeker vraag naar ondersteuning en informatie bij scholen. Je ziet namelijk heel veel initiatieven, maar die zijn erg versnipperd. Het is spijtig dat de vele energie die daarin opgaat niet beter wordt hergebruikt.”
- “Woorden zijn mooi, maar het omzetten in de praktijk is andere koek: scholen hebben ondersteuning nodig, waar kunnen ze mosterd gaan halen, opdat de scholen niet alles zelf moeten doen.”

En ondanks het feit dat er wel één en ander ‘op de markt’ is qua instrumenten en methodieken, zeggen veel deelnemers nog in het duister te tasten over hoe we het fenomeen pesten precies moeten begrijpen en wat de juiste aanpak is. Het is een complex probleem waarover we nog meer inzicht nodig hebben.

- “Kinderen worden elk op hun eigen manier groot. Het uitsluiten van een bepaalde pestkop uit de klas is niet een oplossing. Je moet omgaan met het probleem.”
- “Soms zijn de posities van pester en gepeste niet duidelijk. Niet iedereen is in één rol te steken.”
- “Het is niet goed om kinderen te labelen in een bepaalde positie. Pestkoppen zijn vaak diegene die het op een of andere manier moeilijk hebben en werken het uit via pesten.”

Men vindt dat er nood is aan meer onderzoek naar het fenomeen, en vooral specifiek naar de effectiviteit van de aanpak. Op basis van dat onderzoek kan aan scholen concrete steun worden aangereikt.

1.2.2 Breed maatschappelijk fenomeen

In de focusgroepen kwam sterk de reflectie naar voren dat pesten een diep geworteld én breed vertakt probleem is. De oorzaken overstijgen de context van de school. Pesten wordt gekoppeld aan een meer algemeen maatschappelijk gegeven: men heeft sterk de indruk dat we vandaag in een maatschappij leven waarin kinderen en jongeren harder met elkaar omgaan.

- “Pesten is harder geworden. Bijvoorbeeld: schelden tijdens de lessen gebeurt erg vaak.”
- “Ik verschiet ervan hoe meisjes en jongens er moeten uit zien van elkaar. Als je niet dat of dit merk hebt, hoor je er niet bij. We moeten beseffen dat het niet alleen ‘onze’ fout is, de fout van leerlingen, ouders, schoolteams, ... maar eerder van de maatschappij. De reclame zorgt ervoor dat er zulke beelden gecreëerd worden.”
- “Pesten is vaak een signaal voor andere problemen, bv. dat kinderen heel lang op school zitten, kinderen in een te kleine refter zitten waar mensen toezicht moeten houden die slecht betaald zijn, die met teveel in de klas zitten. Soms ligt het niet volledig aan de school, maar aan de omgeving die ervoor zorgt dat kinderen een uitlaatklep zoeken. Dat vertaalt zich soms in pestgedrag.”
- “Pesten op school is een afspiegeling van maatschappelijke evoluties. Denk aan verkeersagressie.”

1.2.3 De impact van sociale media

De brede opmars van sociale media brengt volgens de respondenten specifieke vragen en problemen mee. Bijvoorbeeld de vraag tot waar de verantwoordelijkheid van de school dan loopt. Sociale media lijken de pestproblematiek nog uit te breiden en zelfs te versterken. Leerlingen die via sociale media gepest worden, vinden nergens en op geen enkel moment nog rust. Het pesten kan overal en altijd plaatsvinden.

Pesten is er ook complexer door geworden. Scholen worden nu geconfronteerd met kwesties van informatietechnologische aard. En ook de juridische dimensie roept nieuwe vragen op (zo is er in het geval van pesten via sociale media vaker bewijslast omdat de sporen onuitwisbaar zijn).

- “Pesten breidt uit van de school tot ver buiten de schooluren door sterk opkomend digitaal pesten. Gepeste leerlingen vinden geen rustmoment meer.”
- “De invloed van sociale media is echt gigantisch. Alles loopt door naar bv. de sportclub, het uitgaan, ... Waar stopt de verantwoordelijkheid van de school?”
- “Pesten is breder geworden. Vroeger zagen we vaak één op één situaties, nu gaat vaak een grote groep één slachtoffer pesten. Ook dit komt meer voor via digitaal pesten: aanmaak van haatgroepen op facebook bijvoorbeeld.”

1.3 Hoe aanpakken op school?

1.3.1 Preventie gaat voor alles

Alle deelnemers zijn het erover eens dat voor het aanpakken van pesten heel sterk ingezet moet worden op het voorkomen ervan. Investeren in welbevinden, in groepsvorming onder leerlingen, vanaf jonge leeftijd leren van sociale vaardigheden ... zijn belangrijke hefboomen voor de preventie van pesten op school. Werken aan welbevinden heeft te maken met het werken aan school- en klassfeer, leren samen spelen en samen werken, het verhogen van de betrokkenheid van leerlingen en leraren. Maar ook stimuleren tot positief denken, er naar streven dat leerlingen een positief zelfbeeld ontwikkelen én een empathisch vermogen ontwikkelen. Dat alles wordt mooi samengevat in de “drie ‘V’s”:

- “We moeten de focus weghalen van enkel en alleen het pesten, en breder kijken naar een warme school!”
- “Het gevoel van welbevinden op school is heel belangrijk om pesten tegen te gaan.”
- “Preventie is cruciaal, vanaf de kleutertijd.”
- “In de planning van scholen worden groepsactiviteiten, bv. sportdag, vaak verschoven naar het begin van het schooljaar om aan de groepsvorming te werken en zo preventief te werken tegen pesten.”
- “Er moet preventief gewerkt worden aan het schoolklimaat, ook al worden er op dat moment geen problemen vastgesteld.”

1.3.2 Maar ook kunnen ingrijpen bij acute incidenten

Soms worden leraren, directeurs, begeleiders geconfronteerd met een zekere spanning. Enerzijds is er de prioriteit om preventief te werken aan welbevinden en aan een positief klas- en schoolklimaat, maar anderzijds kan een bepaalde pestsituatie het schoolteam dwingen om autoritair op te treden en te sanctioneren. Er zijn immers pestsituaties die op korte termijn ontijdend moeten worden omdat ze anders uit de hand dreigen te lopen.

- “Je kan een kind dat gepest wordt niet in de kou laten staan, je moet optreden tegen de pester. Dat wordt soms ook uitdrukkelijk verwacht door de ouders van de gepeste kinderen.”

Volgens de deelnemers aan de focusgroepen hoeft dat echter geen dilemma te zijn.

Sanctioneren is inderdaad soms nodig, maar dat kan ook mét aandacht voor verbondenheid, met

empathie. Men vindt hiervoor de principes van het herstelgericht werken op school erg toepasbaar.

- “Vaak is het trouwens zo dat de pester, degene die onaanvaardbaar gedrag stelt, zelf zorg nodig heeft.”

Er is dus nood aan preventief beleid, gekoppeld aan inzetten op welbevinden en verbondenheid maar dat belet niet dat in bepaalde situaties een acute curatieve tussenkomst nodig is.

1.3.3 Werken via het curriculum

1.3.3.1 Sociale vaardigheden

In het verlengde van het sterke pleidooi voor een preventieve aanpak vinden de deelnemers dat er in het curriculum voldoende ruimte moet zijn om te werken aan sociale vaardigheden. Ook op dat vlak hebben scholen een verantwoordelijkheid.

- “De verantwoordelijkheid van de school ligt bij het mee werken aan sociale vaardigheden.”
- “Er moet vanaf de basisschool meer worden ingezet op praten en sociale emotionele ontwikkeling. Maar een klasgesprek moet en mag echt niet worden opgelegd. ‘Je moet nu iets zeggen’ – dat werkt niet. Deze ontwikkeling en het werken daaraan moet standaard deel kunnen uitmaken van een gesprek en standaard deel uitmaken van alle lessen.”
- “Mijn dochter heeft altijd op een leefschool gezeten: ze leerde sociale vaardigheden aan de hand van dieren. Als er een pestmoment kwam, werd het besproken in de gevoelskring. Mijn dochter kwam daar op een gegeven moment tussen met de opmerking dat iedereen wel iets ‘verkeerd’ heeft. Het pestgedrag verdween. Het pesten kreeg er geen voedingsbodem om verder te groeien.”
- “Ik heb al op 6 verschillende scholen gezeten. Wat mij opvalt is dat het heel erg bepalend is wie er in je groep zit. Het is belangrijk dat jongeren elkaar kunnen accepteren zoals je bent.”

Sommige deelnemers getuigen dat er vandaag, meer dan vroeger, nood is aan het doelbewust aanleren van sociale vaardigheden op school.

- “In mijn jeugd, lang geleden, gingen wij spelen bij de boer. Om 6 uur moest je thuis zijn, dan was er eten. Veel speelperiodes waren onbegeleid, met grote en kleine kinderen die door elkaar speelden. De buurt was vertegenwoordigd. Wij deden van alles. Dat kan nu niet meer, de kinderen hebben heel weinig vrije ruimte waar ze zelf kunnen kiezen wat ze graag doen. Kinderen zijn te geprogrammeerd wat er in de week gebeurt. En daarom kunnen ze ook minder hun sociale vaardigheden oefenen.”
- “Ik merk ook dat ouders soms heel opvoedingsonzeker worden gemaakt. Het pakket sociale vaardigheden komt te weinig aan bod.”
- “Zorg voor goed uitgeschreven ambitieuze eindtermen sociale vaardigheden, emotionele vaardigheden. Een gedegen leerplan moet daar ruimte voor maken, vanaf de kleuterschool.”
- “Sociale vaardigheden moeten in het curriculum. Het is immers zo dat kinderen thuis minder dan vroeger sociale vaardigheden aanleren: er wordt minder gespeeld, er wordt meer tv gekeken. Ouders en leerkrachten hebben een voorbeeldfunctie: als zij tegen mekaar schreeuwen en met deuren smijten, kan je moeilijk verwachten dat de kinderen niet hetzelfde gaan doen.”

Het werken aan sociale vaardigheden op school, is niet vrijblijvend. Het maakt integraal deel uit van het verplicht curriculum. Sommige deelnemers koppelen dit uitdrukkelijk aan de controlerende taak van de inspectie:

- “Preventieve basiszorg is centraal: leren omgaan met elkaar, sociale vaardigheden zijn even belangrijk als leren lezen en schrijven. Dat mag best gecontroleerd worden. Hoe doet men dat? Heel eenvoudig: vraag het aan de leerlingen.”
- “De inspectie moet er op toe zien dat leerkrachten kinderen leren rekenen, schrijven, én leren omgaan met moeilijke situaties.”

Maar er zijn ook hindernissen om het werken aan sociale vaardigheden systematisch te integreren in het curriculum. Deelnemers zitten met veel vragen: door wie en wanneer bijvoorbeeld? En moet dat dan al dan niet in een specifiek ‘vak’? Gegeven door specifiek daarvoor opgeleide leraren? En met welke middelen moet dat gebeuren?

- “Maar dit is allemaal zo evident niet: vb. klasklimaat in kaart brengen, dat werkt, het gesprek komt op gang, maar in welke les ga je dat doen? Niemand wil zijn les afgeven.”
- “Laat scholen sociale en emotionele vaardigheden als een vak apart geven, bijvoorbeeld één uur per week. En besteed daarnaast ook aandacht aan school breed werken.”

1.3.3.2 Cyberpesten en mediawijsheid

Specifiek voor cyberpesten verwijst men naar het opnemen van mediawijsheid in het curriculum.

- “Stimuleren van mediawijsheid kan van nut zijn in het kader van preventie van cyberpesten. Het is belangrijk kinderen te leren omgaan met de opportuniteiten van sociale media. Blijf mediawijs.be subsidiëren en neem mediawijsheid nadrukkelijk op in de lerarenopleiding.”

1.3.4 Gedeelde verantwoordelijkheid

1.3.4.1 Iedereen op eenzelfde lijn, gedragenheid door hele schoolteam

Een specifiek aandachtspunt is dat heel veel verschillende actoren en partijen betrokken zijn (leerlingen, ouders, leraren, directies, ...) en dat het niet eenvoudig is iedereen op dezelfde lijn te krijgen en een gericht beleid te voeren. De aanpak van een pestprobleem wordt soms gehinderd doordat deze actoren los van elkaar initiatieven nemen waardoor het voor een directie die er gericht wil rond werken, moeilijk is het overzicht te bewaren.

- “Het probleem is dat leerkrachten niet steeds op dezelfde lijn zitten. Ook stopt het pestprobleem niet aan de schoolpoort. Het is voor een school echt moeilijk om een zicht te krijgen op het probleem en daarop in te spelen.”
- “We moeten ook opletten met het feit dat mensen het probleem soms versterken, bv. als ouders, begeleiders, leerkrachten, ... met elkaar bellen en discussiëren, vooraleer ze naar de directeur komen. Als directeur is het dan heel moeilijk om de situatie te vatten en hier mee om te gaan.”

Meer in het algemeen is men ook vragende partij naar afstemming rond het beleid tegen pesten tussen onderwijsniveaus:

- “Ook belangrijk is om te kijken naar wat er gebeurt in het kleuter, lager, secundair? Is er een doorgaande lijn? Kan hieraan gewerkt worden?”

Er moet een coherent geheel zijn tussen leerkrachten wat betreft de aanpak en visie op welbevinden op school. Leerkrachten moeten op één lijn zitten, het beleid mag niet afhangen van één leerkracht.

- “Iedere leerkracht moet daarop inspelen. Het mag niet een zaak zijn van één iemand.”
- “De school moet bewust kiezen om daar echt voor tijd te maken. Daarbij moet gekeken worden naar het volledige schoolteam. Je hoort vaak bij een bepaalde leerkracht: ‘bij mij in de klas gebeurt er niks’. Je moet als team leren staan. Daar is nu te weinig ruimte voor.”

In die zin heeft het inzetten van een specifieke functie of een specifiek ambt, zoals een zorgcoördinator, een ICT-coördinator (ivm cyberpesten), of een leerlingenbegeleider, wel troeven, maar er zijn ook valkuilen aan verbonden.

- “Wat een zorgcoördinator doet, kan maar succes hebben indien het beleid gedragen wordt door het volledige leerkrachtenteam. Een beleid op papier kunnen voorleggen is niet voldoende. Het beleid moet gedragen worden door alle leerkrachten; alle neuzen moeten in dezelfde richting staan.”
- “Pestbeleid mag niet in een hokje terecht komen; elke leraar moet anti-pest leraar zijn (net zoals elke leraar tot op zekere hoogte ook taalleraar is). Leerlingen zullen niet zo gemakkelijk met hun problemen naar de zorgcoördinator stappen; de leraren staan dagelijks veel dichterbij hen.”
- “Scholen hebben vaak de reflex om de verantwoordelijkheid voor beleid tegen cyberpesten te leggen bij de ICT-leraar. Dat is vaak niet de goede reflex.”

Men is het eens dat teamwerk voor een beleid rond pesten cruciaal is:

- “Een andere aanpak die zijn nut al bewezen heeft bij pestpreventie is teamwerk. Leraren moeten meer (leren) in team werken, leren delen, leren samenwerken. Een team van leraren zou een groep leerlingen moeten kunnen begeleiden, liefst jaren na mekaar, en alert zijn voor wat er gebeurt. Hier kunnen we lessen trekken uit de ervaringen van buitengewoon onderwijs.”

1.3.4.2 Een duidelijk aanspreekpunt op (en buiten) school

Deelnemers zijn het erover eens dat er in elke school een duidelijk herkenbaar en laagdrempelig aanspreekpunt moet zijn waar leerlingen, ouders en leraren terecht kunnen in pestsituaties.

- “De drempel voor kinderen, voor ouders, voor leraren, ... moet verlaagd worden, we moeten iets creëren waar iedereen terecht kan.”
- “In sommige scholen heb je een brievenbus waar je ideeën in kan steken: zoiets vind ik ik niet laagdrempelig. Leerlingen zien dat wanneer je een briefje in bus steekt.”

Dat vergt een duidelijk competentieprofiel: iemand die specifieke competenties daarvoor heeft, met een duidelijke taakomschrijving en waarvoor de nodige middelen en tijd beschikbaar zijn. Het moet iemand zijn die openstaat voor iedereen, die respect toont voor leerlingen, leraren en ouders.

- “Voor zo een functie moet iemand gekozen worden die ook met leerlingen kan omgaan, ze moeten zich op het niveau van de leerlingen kunnen begeven. Een leerling, een ouder, een leerkracht moet het gevoel hebben om respect te krijgen en moeten respect kunnen geven aan een school en zijn team in de aanpak van het probleem.”

Het aanspreekpunt op het niveau van de school moet volgens de deelnemers iemand zijn die deel uitmaakt van het schoolteam, geen buitenstaander.

Daarnaast leeft echter ook een vraag naar een aanspreekpunt *buiten* de school:

- “[...] een neutraal iets, waar je niet scheef bekeken wordt. Dat iedereen daar voor hulp naar toe kan komen. Leerlingen, ouders, maar ook zeker leerkrachten.”
- “Het beleid moet inzetten op een aanspreekpunt rond pesten dat voor iedereen toegankelijk is.”

1.3.4.3 Participatief werken: leerlingen en ouders betrekken

Een participatieve schoolcultuur is essentieel. Leerlingen en leraren voelen zich daar beter bij, gaan met mekaar om in een sfeer van vertrouwen. In het kader van pestpreventie is het cruciaal te blijven hameren op het belang van participatie. Communicatie en dialoog zijn hier de sleutelwoorden.

- “Een participatieve schoolcultuur is essentieel in de aanpak van pesten.”
- “Als er dialoog mogelijk is, maak je pesten bespreekbaar, heb je niet het gevoel van de ivoren toren van het schoolteam. De communicatie naar ouders en leerkrachten is belangrijk.”
- “Eén van onze pijlers op school is die warme organisatie; we betrekken daarbij iedereen om het beleid te maken.”
- “Begeleid scholen in participatief werken. Scholen moeten gestimuleerd worden om leerlingen te laten participeren in het schoolbeleid.”

Deelnemers zijn het eens over de noodzaak om in een (preventief) beleid rond pesten leerlingen en ouders sterk te betrekken.

Men vindt het evident dat leerlingen betrokken worden bij het algemeen schoolbeleid rond pesten.

- “Leerlingen zelf kunnen een heel belangrijke rol spelen in het aanpakken van pesten op school.”
- “Het is belangrijk dat leerlingen hun zegje kunnen doen in het pestbeleid.”
- “Elke actie die een school onderneemt vanuit de leerlingen, heeft meer kans op succes. Het is belangrijk dat leerlingen eigenaarschap hebben. Leerlingen hebben wel begeleiding nodig in hoe om te gaan met pestsituaties.”

En het gaat daarbij niet alleen om het participatief uitbouwen van een beleid tegen pesten. Men vindt dat participatie op zich al preventief werkt:

- “Zet in op democratische school. Gebruik participatie als tegengif voor pesten. Op naar een aanmoedigende school. Hier moeten de overheid en de koepels/netten middelen voor inzetten, mensen voor vrijmaken.”

Ook in het aanpakken van specifieke peestsituaties zijn dus veel deelnemers ervan overtuigd dat een bredere groep van leerlingen een rol kan spelen en dat men niet alleen mag focussen op enkele individuen die in een bepaalde situatie betrokken zijn.

- “Nu wordt er teveel met het clb, het slachtoffer en de pester gesproken, te weinig met de mensen rond de pester en het slachtoffer.”
- “Als er iemand gepest wordt, moet er met een hele groep gepraat worden, waarom het verkeerd is, waarom het niet mag. Zo wordt iedereen socialer en opener.”
- “Leerlingen krijgen best een rol toebedeeld die te maken heeft met sociale controle: zeggen aan de medeleerlingen: ‘Dat kan niet hé’, ‘Waar ben je nu eigenlijk mee bezig?’. Geef de leerlingen geen meld- of klikrol.”

Ook van ouders vindt men het evident dat ze als belangrijke actoren betrokken zijn en dat de school daartoe ook initiatieven moet nemen. Men verwijst hier naar de meer algemene waarde van verbondenheid (zie ook hoger).

- “Het is de verantwoordelijkheid van de school om het aan te kaarten met de ouders.”
- “Het is belangrijk om het gesprek aan te gaan.”
- “Voor mij heeft heel veel te maken met verbondenheid. Ouders die zich verbonden voelen met een school, leerlingen, leerkrachtenteam, ... Als je kan werken aan die verbondenheid, kan je heel goed preventief werken aan dat pesten.”

Maar ouders betrekken lijkt voor schoolteams niet eenvoudig. Een directeur getuigt dat hij op school een lezing over pesten organiseerde, en dat slechts enkelen van de honderden ouders kwamen opdagen. En het is niet evident om in de aanpak van het probleem aan hetzelfde zeel te trekken.

- “Het is niet alleen een verantwoordelijkheid van de school: leerkrachten hebben schrik om een nota in de agenda van de kinderen te schrijven, voor de reactie van de ouders. Ieder doet zijn eigen verhaal, ouders reageren, en kinderen worden dan vaak gesteund door de ouders.”
- “Ouders reageren soms fout, ze stappen naar andere ouders met hun klachten zonder de school te betrekken. Dit wordt best vermeden; ouders zouden hiervoor moeten opgeleid worden. Vraag is door wie?”
- “Er wordt bedreigd met het veranderen van school, wanneer de ouders niet tevreden zijn.”

Er leven ook spanningen rond de afbakening van wederzijdse rollen van school en ouders.

- “Toch ook nog eens stellen dat de ouders de eerste verantwoordelijken zijn voor de opvoeding van de kinderen, niet de school.”

Dat is zeker het geval voor cyberpesten. Wanneer een deelnemer stelt dat het de rol van de ouders is (de 'morele plicht') om ervoor te zorgen dat kinderen (onder de 14 jaar) nooit zonder controle online zouden mogen kunnen, vinden de meeste andere deelnemers dat vandaag niet meer realistisch. Zelfs jonge kinderen zijn via een smartphone constant online. Permanent superviseren is niet mogelijk.

Verder wijst een leerling er op dat de school er niet zomaar mag van uitgaan dat leerlingen een goed contact hebben met hun ouders. In die zin is het niet in alle gevallen aangewezen de ouders onmiddellijk te betrekken indien hun kind gepest wordt. Misschien wil dat kind dit helemaal niet, en heeft hij/zij veel meer baat bij een gesprek met een leraar of een vertrouwenspersoon op school. In elk geval is het de leerling die bij de aanpak van pesten centraal staat, niet de ouders.

Of de ouders al dan niet (snel) betrokken worden heeft ook te maken met de leeftijd van het kind. Zo vindt men dat in het basisonderwijs het betrekken van ouders meer voor de hand ligt dan bij jongeren van 16-17 jaar.

1.3.4.4 Beroep doen op clb en partners buiten de school

Volgens de deelnemers is het clb een belangrijke partner van de school. Het clb kan ook een belangrijke rol spelen in het preventieve luik. Veel hangt echter af van de samenwerking tussen de school en het clb. Meerdere deelnemers geven aan dat de taakbelasting van het clb al zeer zwaar is. Anderen benadrukken dat werken aan welbevinden decretaal tot de opdracht van clb behoort. De voorwaarde voor een goede samenwerking rond pesten en welbevinden is dat de clb-medewerker door de leerlingen als een toegankelijke vertrouwenspersoon ervaren wordt.

- “Het clb is er als partner, die kan samenwerken met de school en externe partners in de buurt. De rol voor de school en het clb is om samen een beleid uit te werken, vanuit een positieve visie.”
- “Leerlingenbegeleiders van clb hebben een negatief imago. Hier moet aan gewerkt worden. Leerlingen zien die persoon te weinig op school. Leerlingen voelen die persoon als weinig toegankelijk aan. Veel heeft inderdaad te maken met perceptie.”

Andere externe partners zijn ook belangrijk om te betrekken als ondersteuners bij een beleid rond pesten zoals wetenschappelijke experts en politie. En ook partners in andere sectoren waar scholen mee samenwerken moeten betrokken worden, zoals bijvoorbeeld de arbeidsmarkt.

- “De nood die scholen hebben is om voldoende mensen van buiten uit in de school te krijgen; om verschillende culturen te kunnen samenbrengen en de neuzen in dezelfde richting te krijgen: bvb. de cultuur van de wereld waar leerlingen stage in doen, is heel anders dan de schoolcultuur.”

1.3.4.5 Een rol voor de lerarenopleiding

Deelnemers verwijzen ook naar de rol van de lerarenopleiding maar vrezen dat deze nu al overbeladen is. Er moet over gewaakt worden dat er voldoende tijd voorbehouden blijft om het vakdidactische onder de knie te krijgen. Maar anderzijds: wanneer een leraar niet in staat is een sfeer van welbevinden in de klas te creëren, dan kan hij of zij ook geen inhoud overbrengen, hoe gedegen zijn vakkennis ook is. Deelnemers besluiten dat aandacht voor pestpreventie, aandacht voor welbevinden meer dan wenselijk is in de lerarenopleiding, het is een noodzaak.

Het kan niet de bedoeling zijn dat een leraar bij elk conflict telkens moet doorverwijzen naar de leerlingenbegeleider.

- “Werken aan welbevinden moet in de lerarenopleiding even belangrijk zijn als de vakkennis.”
- “Zorg dat lerarenopleiding ruimer ingevuld wordt met voldoende aandacht voor het klasklimaat; aandacht in de lerarenopleiding voor socio-emotionele aanpak, klasmanagement, nieuwe autoriteit, emanciperende werkvormen.”

1.3.4.6 Nascholing en pedagogische ondersteuning

Wat nascholing en ondersteuning betreft, zijn het volgens de deelnemers vooral leraren die extra ondersteuning nodig hebben. Schooldirecties, clb-medewerkers, zorgcoördinatoren hebben toegang tot nascholing, zijn intussen vertrouwd met de problematiek en met methodieken. Het is belangrijk dat ook leraren die ondersteuning krijgen via nascholing. Men kijkt hiervoor in de richting van de pedagogische begeleidingsdiensten.

- “Er is een grote nood aan coaching van (beginnende) leerkrachten.”
- “Neem pestpreventie op in de prioritaire nascholing.”
- “Het beleid moet ondersteunen in de aanpak van pesten: door navorming, door professionalisering. We hebben nood aan professionele navormers met voldoende expertise. Er is nood aan een concrete vorming en aanpak, geen wollig gedoe.”
- “Leerkrachten kunnen bv. bepaalde vormingen niet volgen omdat er gewoon geen tijd voor is en het geen prioritaire vorming is.”

Professionalisering en ondersteuning roepen dus ook de kwestie van de middelen op.

1.3.5 Er zijn meer middelen nodig

Door de focusgroepgesprekken heen klinkt een heel duidelijke vraag naar meer middelen, meer tijd ... om voluit te kunnen inzetten op die brede preventieve aanpak. Zowel middelen die de scholen zelf kunnen inzetten, als voor de ondersteuners, clb en pedagogische begeleiding.

- “Er moet blijvende begeleiding zijn, en dus eventueel meer middelen hiervoor voorzien worden. Dit moet zowel voor de begeleiding van leerkrachten, als van leerlingen voorzien worden.”
- “Het beleid moet structureel meer uren toekennen aan scholen om te werken rond sociale vaardigheden van leerlingen. Er zijn extra uren nodig opdat klassen kleiner kunnen worden, extra middelen voor het opknappen van de infrastructuur, extra middelen voorzien voor het professionaliseren van een schoolteam.”
- “Het beleid moet ervoor zorgen dat scholen voldoende pedagogische uren kunnen inrichten. Zo krijgen scholen de kans om in te zetten op maatschappelijke noden en vragen.”

Zeker voor het organiseren van een meer teamgerichte aanpak, die stoelt op regelmatig overleg, zijn middelen nodig.

- “Extra middelen zijn nodig om overleg mogelijk te maken tussen leraren onderling, tussen leraren en directies, tussen leraren en leerlingen, tussen leraren en externen. Structureel tijd inroosteren om samen te zitten, te overleggen. Loskomen van de leerkracht die enkel bezig is met zijn vak in zijn klas.”

Deze vraag wordt gekoppeld aan een meer fundamentele kwestie:

- “Er is politieke moed nodig om te investeren in onderwijs en onderwijs niet te zien als kost. We hebben kleinere klassen en meer leraren nodig.”
- “Er is nood aan een totaal andere organisatie van onderwijs met zelfsturende teams die hun leerlingen over verschillende jaren volgen en alert zijn; leerkrachten voelen zich meer betrokken, meer verantwoordelijk voor hun leerlingen; geef leerkrachten meer bevoegdheden.”
- “We moeten het doen met de partners binnen de school. De leerlingenbegeleiding op school moet erkend worden. Momenteel moet alles gebeuren binnen de lessen. Er zijn zeer grote klasgroepen. De minister moet de moed hebben om het hele systeem in kaart te willen brengen. Ze moet inzetten op de ontwikkeling van jongeren in het algemeen. Het gaat er niet over dat leerkrachten twee uur meer moeten investeren.”

Men verwijst in dit verband naar het implementeren van een breed zorgbeleid op school in het kader van het M-decreet. Maar er leven uiteenlopende meningen over de vraag of dit op de eerste plaats een middelenkwestie is.

- “In het kader van het M-decreet: als we er als school niet samen voor gaan, zal het voor de leerkracht niet lukken. Er moet tijd gemaakt worden, zodat leerkrachten kunnen samenzitten met mekaar en met experts. Zijn daar dan meer middelen voor nodig? Niet noodzakelijk. Wanneer leerkrachten met goesting werken, werken ze veel efficiënter, kan er meer bereikt worden op evenveel tijd.”
- “De evolutie rond zorg is onrustwekkend, en het is een verhaal van middelen. De druk op scholen neemt toe, scholen zien geen uitweg meer. Gok-middelen worden afgebouwd, mentoruren idem.”

De vraag naar middelen geldt ook voor de clb.

- “Het beleid moet de clb opwaarderen en meer middelen voorzien om aan schoolondersteuning te kunnen doen; samen met de school te werken aan een globale aanpak; te werken aan warme scholen.”
- “Clb meer ademruimte geven.”

Ook de zorg voor en meer investering van middelen in een aangename infrastructuur worden in dit verband genoemd.

- “Het beleid moet werk maken van een betere infrastructuur op school. Gebouwen, klassen, eetzaal, speelplaats, ...”

Er wordt uitdrukkelijk verwezen naar het organiseren van speeltijden. Tot een preventief beleid tegen pesten behoort ook een goede opvang tijdens de speeltijden:

- “Er is nood aan het interessant maken van de speeltijden, aan een groenere omgeving om in te spelen. We moeten meer personeel voorzien tijdens speeltijden en personeel dat daarvoor opgeleid is.”

1.4 Pestbeleid verplichten?

Over de stelling of scholen verplicht moeten worden om pesten aan te pakken, formuleren de deelnemers uiteenlopende maar genuanceerde standpunten.

Er is een zekere spanning tussen enerzijds de vraag om in het geval van een pestbeleid beter niet in termen van 'moeten' te spreken en anderzijds de zorg dat teveel vrijblijvendheid ertoe zou leiden dat scholen geen werk maken van een beleid tegen pesten.

Enerzijds:

- “Van een antipestbeleid mag wel geen ‘moeten’ gemaakt worden.”
- “Leerkrachten willen dat doen waarvoor ze zijn opgeleid. Een school is er om te leren, niet in de eerste plaats voor het opvoeden. Geef scholen ruimte om een warme school te zijn. En er moet erkenning zijn van leerlingenbegeleiding.”
- “Een antipestbeleid mag niet overkomen als een nieuw extra thema dat er weer bij komt op school.”
- “Er komt heel wat af op scholen vanuit Brussel. Ze willen aan van alles werken, maar het is veel.”
- “Liefst geen wettelijke verplichting, eerder aanmoedigen.”

Maar anderzijds:

- “Er moet een bepaalde aanzet zijn, iets van verplichting dat er aan het schoolklimaat, welbevinden, pestbeleid gewerkt moet worden.”
- “Gezondheidsbeleid op school is niet verplicht, en daarom laten scholen dit vallen, het gebeurt niet als je het niet verplicht.”

Sommige deelnemers verwijzen uitdrukkelijk naar een zekere controle:

- “Controleer of scholen een pestbeleid voeren, maar vermijd dat de controle een doel op zich wordt. Leg de verantwoordelijkheid bij de scholen.”
- “Verplicht pestbeleid en controleer of het ook daadwerkelijk wordt uitgevoerd. De inspectie kan de leerlingen bevragen.”

Deelnemers die zich wel uitdrukkelijk uitspreken voor een verplicht beleid zijn anderzijds wel gekant tegen het verplicht opleggen van een specifieke aanpak.

Men lijkt het er echter wel over eens dat een whole school approach gestimuleerd zou moeten worden.

- “In andere landen zie je inderdaad meer systematiek. Er is misschien nood aan een whole school approach: het onderwijsbeleid moet hier eventueel middelen voor voorzien worden. Maar als het van moeten wordt komt er veel reactie van scholen. Het is een moeilijke evenwichtsoefening tussen de noodzaak en het omzetten naar de realiteit. We moeten onderzoeken hoe we daarmee kunnen omgaan.”
- “Het beleid moet scholen verplichten om een aanpak rond pesten te hanteren die op basis van evidence based onderzoek gebaseerd zijn. Het basisprincipe moet de whole school approach zijn en daarvoor is financiële en aanpakgerichte ondersteuning nodig.”

1.5 Initiatieven en expertise bundelen

Deelnemers delen de zorg om alles wat op dit moment al ontwikkeld is of circuleert i.v.m. het aanpakken van pesten op school (in Vlaanderen en internationaal), vanuit een centraal punt in kaart te brengen. De bundeling van alle initiatieven zou dan ook in relatie gebracht moeten worden met bredere thema's van welbevinden en werken vanuit beleidsvoerend vermogen.

- “Alles wat gekend is van praktijken rond antipestbeleid kan samengebracht worden in een expertisecentrum. Goede praktijken moeten worden uitgewisseld.”

Er is ook de vraag naar het beschikbaar stellen van bestaande instrumenten.

- “Maak materialen en methodieken die werken toegankelijker.”

Men formuleert dit ook in termen van efficiëntie.

- “Het beleid moet de bestaande initiatieven tegen pesten centraliseren. Niet iedereen zijn energie laten steken om het warm water opnieuw uit te vinden.”

Er zijn volgens de deelnemers ook bijkomende initiatieven nodig.

- “Campagnes die het probleem in de focus stellen, op diverse niveaus (overheid, doorlichting), voor alle actoren: de ouders, de slachtoffers en de middengroep. Daarvoor zijn permanent financiële middelen nodig.”
- “Goede methodieken en materialen ontwikkelen en ze openstellen voor scholen.”
- “De overheid moet time out projecten financieren.”

Verder pleit men voor een aanpak in de diepte en op langere termijn, niet beperkt tot eenmalige initiatieven, beperkt in de tijd.

- “De week tegen pesten is goed, maar heeft inderdaad te weinig effect: er moet op regelmatige basis gewerkt worden.”
- “Nood aan een projectmatige aanpak van pesten die loopt doorheen het hele schooljaar.”
- “Het beleid moet scholen stimuleren om te werken aan pesten via een grotere aanpak dan alleen maar mee te doen aan de ‘week tegen pesten’.”

Sommige deelnemers spreken van een expertisecentrum in het beleid tegen pesten. Dat zou kennis, theorie en praktijk, moeten samenbrengen en van daaruit scholen ondersteunen in de aanpak van pesten. Er is ook meer samenwerking nodig van actoren die al actie ondernemen tegen pesten en tussen experts van verschillende betrokken disciplines.

En men vraagt ook uitdrukkelijk om het verband te zien met gelijke kansen.

- “Besteed ook binnen de pestproblematiek aandacht aan gelijke kansen.”

2 Bijlage 2: achtergrondinformatie

2.1 Cijfergegevens over de omvang van pesten en de evolutie daarvan

Recent onderzoek over de betrokkenheid bij pesten in Vlaanderen (DICA studie, 2011)⁵⁶ wijst uit dat 27,6 procent van de Vlaamse jongens en 33,1 procent van de Vlaamse meisjes in de afgelopen zes maanden minstens één keer het slachtoffer geweest is van pesten. 28,2 % van de jongens en 31,9 % van de meisjes gaven in dezelfde studie toe dat ze als dader betrokken waren geweest bij pesterijen. Voor cyberpesten zijn deze cijfers (nog steeds) lager dan voor 'klassiek' pesten: 8,2 % van de jongens en 14,1 % van de meisjes waren in de afgelopen zes maanden minstens één keer het slachtoffer van cyberpesterijen en 12,4 % van de jongens en 9,9 % van de meisjes waren dader van cyberpesterijen.

Internationaal vergelijkende studies, namelijk de HBSC studie⁵⁷ en de EU kids online/Net children go mobile studie⁵⁸, wijzen uit dat Vlaanderen gemiddeld scoort wat pesten en cyberpesten betreft, in vergelijking met de ons omringende buurlanden. Bij de 11-jarige jongeren ligt het percentage gepeste jongeren echter opvallend hoog in vergelijking met de andere landen (16 % van de meisjes en 27 % van de jongens waren slachtoffer, in vergelijking met resp. 12 % en 15 %).

Specifiek voor cyberpesten is er onderzoek beschikbaar waarbij bevraagde directies rapporteren dat 11 % van de leraren het afgelopen schooljaar slachtoffer werden van cyberpesten.⁵⁹

2.2 Cijfergegevens over hoe scholen omgaan met pesten

Er is tot nu toe weinig onderzoek beschikbaar dat in kaart brengt hoe scholen met pesten omgaan.

Voor **cyberpesten** is er onderzoek naar de aanpak ervan in Vlaamse basis- en secundaire scholen.⁶⁰ Daaruit blijkt dat de meeste scholen wel degelijk erkennen dat er een probleem is en dat ze daar als school een zekere rol in te vervullen hebben. Maar het ontbreekt hen aan tijd, professionele ondersteuning en richtlijnen om cyberpesten aan te pakken. Meer dan de helft van de bevraagde directies vindt dat cyberpesten als probleem voorkomt in de eigen school, een

⁵⁶ Studie uitgevoerd door de Universiteit Antwerpen bij 2285 Vlaamse leerlingen van het vijfde leerjaar tot het vierde middelbaar. De leerlingen kregen een definitie van pesten en werden dan gevraagd hoe vaak ze in de afgelopen zes maanden betrokken waren geweest als dader of slachtoffer. Voor informatie, contacteer: heidi.vandebosch@uantwerpen.be. Zie voor meer informatie: Van Cleemput, K., Bastiaensens, S., Vandebosch, H., Poels, K., Deboutte, G., DeSmet, A. & De Bourdeaudhuij, I. (2013). De internationale aanpak tegen cyberpesten. Een overzicht van wetenschappelijke studies waarin programma's rond cyberpesten geëvalueerd worden. (White Paper Friendly Attac, IWT-SBO). Universiteit Antwerpen, Universiteit Gent.

⁵⁷ Voor een volledig overzicht zie het internationaal rapport van de HBSC-studie: Currie, C. et al. (2012). Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey. Kopenhagen: WHO Regional Office for Europe. Voor Vlaanderen werden dataverzameling en -analyses uitgevoerd door Ann Hublet van de vakgroep Maatschappelijke Gezondheidskunde (Universiteit Gent).

⁵⁸ Zie EU Kids online studie: Livingstone, Sonia, Mascheroni, Giovanna, Ólafsson, Kjartan and Haddon, Leslie (2014). *Children's online risks and opportunities: comparative findings from EU Kids Online and Net Children Go Mobile*. EU Kids Online, LSE, London, UK.

⁵⁹ Heidi Vandebosch, Karolien Poels & Gie Deboutte (2011). Cyberpesten bij jongeren: een zaak voor de school?, in Welwijs jg 22, p. 16 (zie onderzoek vermeld in voetnoot 59).

⁶⁰ De dataverzameling van het onderzoek gebeurde via een online enquête, aangeboden aan alle basis- en secundaire scholen. In totaal beschikt men over gegevens van 309 scholen. Zie Heidi Vandebosch, Karolien Poels en Gie Deboutte (2011). Cyberpesten bij jongeren: een zaak voor de school?, in Welwijs jg 22, p. 15-18.

vijfde rapporteert dat ze er geen probleem mee hebben. Maar in nagenoeg alle scholen (92 %) zijn directies ervan overtuigd dat ze een taak hebben om de leerlingen te informeren over cyberpesten en twee derde (63 %) vindt dat de school verantwoordelijk is om te zoeken naar oplossingen voor cyberpesterijen tussen leerlingen die vanuit het thuisfront tot stand komen. Scholen zijn er zich ook van bewust dat ouders verwachten dat ze iets doen aan cyberpesten.

Slechts in een kwart van de scholen zegt men te weten hoe ze cyberpesten best aanpakken. Meer dan de helft van de directies vindt dat leraren niet voldoende geïnformeerd zijn over cyberpesten. Bovendien ontbreekt het hen aan tijd, professionele ondersteuning en richtlijnen om cyberpesten aan te pakken. Verder zegt slechts één vijfde van de scholen dat ze over genoeg materiaal beschikken om cyberpesten binnen de school te bestrijden.

De bevraging peilde ook naar beleid en acties rond cyberpesten en vergeleek dat met initiatieven rond klassiek pesten. Meestal is de directeur verantwoordelijk voor het uitwerken van het beleid tegen cyberpesten (71 %) en klassiek pesten (4/5 van de scholen). In veel gevallen wordt de directeur bijgestaan door andere leden van het schoolteam (zoals de zorgcoördinatoren en specifiek voor cyberpesten de ict-verantwoordelijken). Minder dan de helft van de scholen neemt het antipestbeleid op in een (schriftelijk) beleidsplan.

Vlaamse scholen organiseren activiteiten die gericht kunnen zijn op diverse doelgroepen (leerlingen, ouders of leerkrachten) en passen in het kader van preventie, detectie en/of probleemoplossing.

- I.v.m. **preventieve acties voor leerlingen**: in 97 % van de scholen spreekt men in de klas over 'klassiek' pesten, in 81 % van de scholen over cyberpesten; 81 % van de scholen expliciteert de schoolafspraken i.v.m. 'klassiek' pesten aan alle leerlingen, voor cyberpesten geldt dat voor een kleine helft van de scholen; als preventieve actie tegen klassiek pesten verwijst 71 % van de scholen naar het versterken van positieve betrokkenheid tussen de leerlingen; voor cyberpesten is dat 35 %.
- I.v.m. **detectie bij leerlingen**: scholen bevragen leerlingen (bv. via enquêtes) om de omvang van het pestprobleem bij de eigen leerlingen in te schatten: voor cyberpesten gebeurt dat in 20 % van de scholen, voor klassiek pesten in 41 % van de scholen; 43 % van de scholen zegt een meldpunt te hebben voor cyberpesten, voor klassiek pesten geldt dat voor 61 % van de bevroegde scholen.
- I.v.m. het zoeken naar een **oplossing**: in het geval van klassiek pesten doet 97 % van de scholen daarvoor beroep op leraren en/of directie (bv. gesprekken met dader en/of slachtoffer), voor cyberpestgevallen gebeurt dat in 57 % van de scholen.
- I.v.m. initiatieven voor **ouders**: 50 % van de scholen verspreidt schriftelijk preventie-gerichte informatie over klassiek pesten en 23 % organiseert daarover een info-avond; voor cyberpesten gebeurt dat in resp. 35 % en 28 % van de scholen.
- I.v.m. het **informeren en activeren van leraren**: activiteiten omtrent klassiek pesten wijder verspreid; 61 % van de scholen moedigt leraren aan om snel en gepast te reageren op cyberpestgevallen; in ongeveer de helft van de scholen is er een aanspreekpunt geïnstalleerd waar leraren terecht kunnen voor advies met betrekking tot cyberpesten; 45 % van de scholen verspreidt schriftelijke informatie over cyberpesten onder leraren; 28 % van de scholen organiseert vormingsmomenten voor leraren; bevragingen over cyberpesten bij leraren worden slechts in 10 % van de scholen georganiseerd.

- I.v.m. gebruikte **materialen**: net als bij klassiek pesten is dat voor cyberpesten erg divers en toegeleverd via een brede waaier aan kanalen. 33 % van de scholen kreeg bijvoorbeeld materiaal rond cyberpesten via een nascholings- of vormingsorganisatie; (30 %) van de scholen ontving materiaal over cyberpesten van het Departement Onderwijs en Vorming; 31 % van de scholen gebruikt internet om materiaal op te zoeken rond cyberpesten; slechts 28 % van de scholen zegt tevreden tot zeer tevreden te zijn met het aanbod rond cyberpesten; 21 % is ontevreden.

Voor het aanpakken van pesten waarbij onderwijspersoneel betrokken is, zie ook de vergelijkende case-study in enkele Europese landen: ETUCE report (2008) “Preventing and tackling violence in schools”, downloadbaar via <http://teachersosh.homestead.com/> (website met informatie over Teachers Health and Safety van de European Trade Union Committee for Education).

2.3 Onderzoek op het vlak van competentieontwikkeling (TALIS)

Recente resultaten van het TALIS-onderzoek, dat onder meer peilt naar de bereidheid van leraren om zich te professionaliseren, tonen dat leraren op dat vlak weinig behoeftes signaleren.⁶¹ Deze survey vond plaats bij leraren lager onderwijs en eerste graad secundair onderwijs. Uit de studie blijkt dat Vlaamse leraren in vergelijking met hun collega’s in andere landen meer rapporteren dat leerlingen elkaar minstens wekelijks intimideren of pesten. Hetzelfde geldt voor cijfers (weliswaar gerapporteerd door directies) over leraren die door leerlingen gepest worden. De survey peilde ook naar ‘Behoefte aan professionele ontwikkeling’ en daaruit blijkt dat leraren in Vlaanderen op weinig vlakken een grote behoefte hebben aan professionele ontwikkeling. Er werd ook specifiek gevraagd naar hun behoefte aan professionele ontwikkeling op vlak van ‘leerlinggedrag en klasmanagement’ en daar blijken we in internationaal vergelijkend perspectief laag te scoren. Uit deze studie blijkt dat leraren zich wel goed voelen qua lesgeven binnen de eigen (gesloten) klascontext, maar dat ze andere problematieken minder erkennen en dus ook niet de nood aan professionele ontwikkeling daarrond signaleren. Ze verbinden dergelijke thema’s niet zo sterk met hun eigen opdracht en expertise.

2.4 Wat weten we al over een aanpak die werkt?

Over de effectiviteit van de aanpak die scholen hanteren om pesten te voorkomen en/of peestsituaties op te lossen bestaat nog relatief weinig onderzoek en de resultaten zijn niet altijd eenduidig.⁶² Er heerst bovendien onder de experts geen eenduidigheid over de wijze waarop interventies best geëvalueerd worden.

Er zijn volgens de experts wel voldoende argumenten om aan te nemen dat vooral de zgn. *whole school approach* effectief is. Zie hiervoor Karen van Rooijen–Mutsaers en Nikki Udo (2013), Wat

⁶¹ Zie http://www.ond.vlaanderen.be/obpwo/links/talis/TALIS_2013_Vlaams_Rapport_Webversie.pdf. TALIS is het internationaal comparatief onderzoek ‘Teaching and Learning International Survey’. Het rapport met de resultaten van de bevraging die plaatsvond in 2013 gaat in op vragen rond professionalisering van leraren en schoolleiders, aanvangsbegeleiding en mentoring van leraren, de beoordeling en feedback aan leraren, het lesgeven van leraren en hun onderwijsopvattingen, het schoolleiderschap en schoolklimaat en de jobtevredenheid van leraren en schoolleiders.

⁶² Nederlands Jeugdinstituut <http://www.nji.nl/Pesten>: “Wereldwijd zijn er inmiddels veel antipestprogramma’s ontwikkeld. Het overgrote deel van deze programma’s wordt uitgevoerd op scholen. Naar de effectiviteit van deze programma’s is nog relatief weinig onderzoek gedaan. Bovendien levert onderzoek tot nu toe tegenstrijdige resultaten op”

werkt tegen pesten? Nederlands Jeugdinstituut, dossier pesten:

http://www.nji.nl/nl/Watwerkt_Pesten.pdf:

“Wat werkt tegen pesten? Om deze vraag te beantwoorden is meer gedegen, systematisch onderzoek nodig. Voorlopig zijn enkele conclusies te trekken. Wereldwijd bestaan veel methodes en interventies die gericht zijn op het voorkomen of terugdringen van pesten. Deze worden voornamelijk binnen scholen uitgevoerd. Het onderzoek dat is gedaan naar deze methodes en anti-pestprogramma's geeft tegenstrijdige resultaten. Interventies om pesten te voorkomen of terug te dringen kunnen gericht zijn op de school, de klas of op individuele leerlingen. Wanneer interventies op al deze drie niveaus gecombineerd worden, is er sprake van een schoolbrede aanpak. Onderzoek lijkt aan te tonen dat anti-pestprogramma's het meest effectief zijn wanneer ze gebruik maken van een schoolbrede aanpak. Verder zijn er aanwijzingen dat interventies effectiever zijn wanneer meerdere systemen rond het kind worden betrokken, zoals de schoolomgeving, thuisomgeving en leeftijdsgenoten. Individuele interventies en maatregelen lijken niet of minder effectief te zijn, of in sommige gevallen het pesten te verergeren. Toch zijn niet alle onderzoeken eenduidig over de effectiviteit van anti-pestprogramma's. Meerdere onderzoeken vinden maar een klein effect van anti-pestprogramma's op het verminderen en voorkomen van pesten op scholen.”

Het Vlaams Instituut voor Gezondheidspromotie en Ziektepreventie publiceerde een *'Factsheet Geestelijke gezondheidsbevordering. Jeugdijaren (6-20jaar): Levensvaardigheden en identiteitsontwikkeling'*: Internationaal vergelijkend onderzoek naar initiatieven op het vlak van geestelijk welbevinden op school, toont aan dat zgn. 'comprehensieve' programma's binnen een gecoördineerde *whole school approach* het meeste effect hebben. Een *whole school approach* brengt algemene levensvaardigheden bij en creëert een ondersteunende omgeving gericht op de positieve ontwikkeling van leerlingen, de versterking van verbondenheid, zowel binnen de school als met de thuisomgeving en familie, de gemeenschap en de bredere sociale context van de leerling. Een dergelijke aanpak is gericht op zowel de individuele leerling, de klas, de schoolomgeving, de schoolcultuur, én betreft ook ouders en gemeenschap. Een succesvolle *whole school* aanpak heeft een verbetering van mentaal welbevinden, sociale competentie en sociale vaardigheden, verminderde agressie en pesten, en verhoogde schoolprestaties tot gevolg. Een ander kenmerk van dergelijke effectieve programma's is dat ze over meerdere jaren lopen.

Is er specifiek voor **cyberpesten** een eigen aanpak nodig? Onderzoekers vinden sterke verbanden tussen slachtoffer- en het daderschap bij klassiek pesten en bij cyberpesten. Het lijkt er op dat 'offline pesterijen' (bv. op school) in bepaalde gevallen een online vervolg krijgen. De rollen van dader en slachtoffer blijven daarbij dezelfde. Experts concluderen dat interventies m.b.t. klassiek pesten ook effectief kunnen zijn voor het aanpakken van cyberpesten.⁶³ Ook voor cyberpesten zijn er redenen om een *whole school approach* toe te passen: preventieve maatregelen combineren met curatieve, beroep doen op actieve betrokkenheid van slachtoffers, pestkoppen, omstanders, leerkrachten en ouders. Maar anders dan voor klassiek pesten zijn er in de virtuele wereld nog andere actoren betrokken (die bij klassiek pesten geen rol spelen): zoals internetproviders en gsm-operatoren.

Voor omgaan met cyberpesten zijn ook volgende rapporten relevant:

⁶³ Zie Heidi Vandebosch, Karolien Poels en Gie Deboutte (2011). Cyberpesten bij jongeren: een zaak voor de school?, in Welwijs jg 22, p. 15-18.

- Voor informatie over de effectiviteit van het aanpakken van cyberpesten en voor verschillende aanbevelingen is volgend rapport interessant: Veronica Donoso en Eva Lievens (2013). Participatory policy-making as a mechanism to increase the effectiveness of school policies against cyberbullying. ICRI (iMinds), KULeuven.
- Een recente 'white paper' over sociale mediageletterdheid: Veronica Donoso (2014). White Paper Social media literacy: Time for an update! ICRI (iMinds), KULeuven.

2.5 Overzicht van initiatieven al genomen en beschikbaar gesteld door overheid

De Vlaamse overheid nam al verschillende initiatieven ter ondersteuning van scholen of ondersteunde initiatieven van expertiseorganisaties. Eén centraal informatiepunt waarop al dergelijke informatie actueel en volledig toegankelijk is, ontbreekt nog. Daarom een niet-exhaustief overzicht van bestaande initiatieven:

Sensibilisering

- jaarlijkse **Week tegen Pesten** en de daaraan verbonden jaarlijkse uitreiking van 'De Pesten-kan-niet-prijs'; organisatie door het Vlaams Netwerk Kies Kleur tegen Pesten. <http://www.kieskleurtegenpesten.be/joomla/>
- medewerking aan organisatie van de **Safer Internet Day** (aanzetten tot verantwoord gebruik van online communicatiemiddelen zoals internet en GSM. Elk jaar wordt er een specifiek thema belicht).
- sensibiliseringscampagne **rond online privacy** met verwijzingen naar cyberpesten (met onder meer boek "Mediawijs Online" en lespakketten secundair onderwijs: www.ond.vlaanderen.be/wie-ben-ijj-online).

Communicatie

- websites <http://onderwijs.vlaanderen.be/pesten-op-school>
 - subsite voor ouders: <http://onderwijs.vlaanderen.be/ouders/ondersteuning-en-begeleiding/pesten>
 - subsite voor jongeren: <http://onderwijs.vlaanderen.be/jongeren-en-pesten>
 - subsite over cyberpesten: <http://onderwijs.vlaanderen.be/cyberpesten>
- Klasse, Yeti, Maks! en Klasse voor Ouders publiceren regelmatig specifieke bijdragen over pesten, steaming, cyberpesten.
- www.clicksafe.be (beheerd door Child Focus) waar kinderen, jongeren, ouders en leerkrachten informatie kunnen vinden over veilig en verantwoord internetgebruik, en die ook info over cyberpesten aanbiedt.
- In samenwerking met Child Focus, de Gezinsbond en de Ouderverenigingen (sinds schooljaar 2012-2013): sensibilisatiecampagne over omgaan met media als ouder waarin ook aandacht voor cyberpesten www.veiligonline.be.

Onderzoek

Het IWT van de Vlaamse overheid financiert drie grootschalige onderzoeksprojecten over veilig ict-gebruik (waarin aandacht voor cyberpesten):

- EMSOC: www.emsoc.be
- SPION: <http://www.cosic.esat.kuleuven.be/spion/>
- Friendly Attac: <http://www.friendlyattac.be/>

Ondersteuning van schoolteams (instrumenten, leermiddelen, ...)

- handreiking voor schoolteams: Gie Deboutte (2008). *Pesten geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid* (i.o.v. minister Frank Vandenbroucke). Publicatie "[Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid](http://www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/)" reikt scholen hefboomen en bouwstenen aan waarmee ze aan de slag kunnen gaan om stapsgewijs te komen tot een integrale benadering van pesten en geweld op school, de zogenaamde 'whole school approach'; <http://www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/>.
- kadermethodiek gezonde school (www.gezondeschool.be en www.gezondopschool.be).
- Child Focus coördineert in België het [Saferinternet initiatief](http://www.saferinternet.be) via het BINSI-project (=Belgian Integrated Network Safer Internet), gefinancierd door de Europese Commissie gefinancierd.
- materialen ontwikkeld door Child Focus die via departement onderwijs bij scholen terechtkomen:
 - brochure De Juiste Click (BaO)
 - lespakket Kids in Cyberland (BaO)
 - lespakket Connected (SO)
 - lespakket [Think before you post](http://www.thinkbeforeyoupost.be) (SO)
 - affiche *veilig chatten* met tips voor jongeren (BO + SO)
 - veilig Internet Gezinspakket (BO).
- vanuit BINSI-project: pakket voor de eerste en tweede graad in het secundair onderwijs '**Stop cyberpesten**'.
- Re: Pest: lessenpakket ter preventie van pestgedrag op school en voor het verhogen van het welbevinden in de klas (1ste en 2de graad secundair onderwijs) zie www.howest.be/repest. Re: Pest is geïnspireerd door het Finse KIVA-project.

Andere ondersteuningsinitiatieven

- Departement Onderwijs werkte samen met de vzw Limits aan **een beleidsplan ter preventie en bestrijding van geweld** www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag.
- project '**Preventie van antisociaal gedrag op school**' ('**Scholen voor jongeren en jongeren voor scholen**' of **JOJO**): tewerkstelling van laaggeschoolde, kansarme en allochtone jongeren worden in het kader van het startbanenproject in scholen met veel kansarme jongeren (JO-JO'ers hebben o.m. als taak om het contact te verbeteren tussen de leraren en de kansarme jongeren en hun gezinnen en leveren zo een bijdrage aan een goed schoolklimaat).
- Vlaanderen participeert samen met 5 andere landen/regio's aan een internationaal pilootproject "**e-safety label**"; reikt scholen instrumenten aan voor zelfevaluatie omtrent ict-veiligheid en de ontwikkeling van veilig ict-beleid op schoolniveau.
- het kenniscentrum [Mediawijs.be](http://mediawijs.be) publiceert onderzoek, informatie en ondersteunend materiaal rond cyberpesten op <http://mediawijs.be/dossiers/dossier-cyberpesten>.

- Sensoa ontwikkelde een Vlaggensysteem dat scholen toelaat seksueel overschrijdbaar gedrag bespreekbaar te maken en hun beleid daarop af te stemmen; omvat een handboek dat scholen kunnen gebruiken in het uitwerken van een beleid over relationele en seksuele vaardigheden (RSV); in het verlengde van de engagementsverklaring ter bescherming van de integriteit van minderjarigen in onderwijs werkte Sensoa samen met de partners die de engagementsverklaring ondertekenden aan een Raamwerk Seksualiteit en Beleid in onderwijs (incl. trainingen voor de vertegenwoordigers van de verschillende partners) <http://www.seksuelevorming.be/materiaal/raamwerk-seksualiteit-en-beleid-onderwijs>.

2.6 Europees

Het thema cyberpesten staat Europees/internationaal duidelijk op de agenda:

- European Commission (2012), Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, European Strategy for a Better Internet for Children, COM(2012) 196 final, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0196:FIN:EN:PDF>
- Council of Europe (2009), Recommendation CM/Rec(2009)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to protect children against harmful content and behaviour and to promote their active participation in the new information and communications environment, [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2009\)5&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2009)5&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75)
- Council of Europe (2012), Recommendation CM/Rec(2012)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of human rights with regard to social networking services, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1929453&Site=CM>
- United Nations, Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, 21 August 2014, https://www.crin.org/sites/default/files/freedomofexpression_2.pdf
- Office of the Special Representative of the Secretary-General on Violence against Children, Releasing children's potential and minimizing risks: ICTs, the Internet and Violence against Children, 2014, <http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/documents/docs/Releasing%20Children's%20Potential%20and%20Minimizing%20Risks%20%20ICTs,%20the%20Internet%20and%20Violence%20against%20Children.pdf>